Gonbad Kavous University
Journal of Plant
Ecosystem Conservation
Volume 13, Issu 26
http://pec.gonbad.ac.ir

Ethnobotanical study of medicinal plants in the Shah-Kuh Sofla Rangelands, Golestan Province

Zahra Alinezhad Moghadam Shahraki[1] , Mohammad Rahim Forouzeh[2]*, Hannaneh Mohammadi Kangarani[3], Hassan Yeganeh[2]

[1]Master's degree in Rangeland Sciences, Specializing in Medicinal and Industrial Plants, Faculty of Rangeland and Watershed Management, University of Agricultural Sciences and Natural Resources, Gorgan, Iran.
[2]Associate Professor of Rangeland Sciences, Faculty of Rangeland and Watershed Management, University of Agricultural Sciences and Natural Resources, Gorgan, Iran.
[3]Associate Professor of Forest Sciences, Faculty of Forestry, University of Agricultural Sciences and Natural Resources, Gorgan, Iran.

Received: 2024/11/15; Accepted: 2025/02/19

Abstract

One branch of indigenous knowledge is ethnobotany, which studies how a community utilizes the plants available in their region. This knowledge is primarily held by older individuals and is passed down orally, often lost with the death of these individuals. This research focuses on the ethnobotany of medicinal plants in the Shah Kuh Sofla region. During the spring and summer of 2023 and 2024, field surveys were conducted to collect ethnobotanical data (medicinal and edible uses of plants) through structured, semi-structured, and open interviews, and participatory observation with 50 local individuals. The results identified 59 plant species belonging to 28 families, with the Asteraceae family being the most significant, comprising 12 species. Findings indicated that leaves, followed by flowers and stems, were the most utilized plant parts for medicinal purposes, while fruits were used the least. The primary medicinal applications of plants were for gastrointestinal issues (18 species), colds, coughs, and fevers (15 species), as well as diabetes (13 species). Locals showed a preference for preparing food as rice with greens (16 species) and various types of soup (13 species). Given the importance of indigenous knowledge, these studies are conducted on a small scale but with great depth. The residents of Shah Kuh Sofla possess rich traditional knowledge regarding the use of local medicinal plants. Conducting ethnobotanical studies in this area and similar regions will not only help preserve and transfer this knowledge to younger generations but can also foster a proper understanding of medicinal plants in rangelands for sustainable utilization.

***Keywords*:** Local communities, Indigenous knowledge, Medicinal plants, Ethnobotany, Participatory observation.

*Corresponding author: forouzeh@gau.ac.ir

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-25]

[DOI: 10.22034/pec.13.26.169]

دانشگاه گنبد کاووس
نشریه "حفاظت زیست بوم گیاهان"
دوره سیزدهم، شماره بیست و ششم
http://pec.gonbad.ac.ir

بررسی قوم‌گیاه‌شناسی گیاهان دارویی مراتع شاه‌کوه سفلی، استان گلستان

زهرا علی‌نژادمقدم شهرکی[1]، محمدرحیم فروزه[2]*، حنانه محمدی کنگرانی[3]، حسن یگانه[2]

[1]دانش آموخته کارشناسی ارشد علوم مرتع، گرایش گیاهان دارویی و صنعتی، دانشکده مرتع و آبخیزداری، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، گرگان

[2]دانشیار گروه علوم مرتع، دانشکده مرتع و آبخیزداری، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، گرگان

[3]دانشیار گروه علوم جنگل، دانشکده جنگل، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، گرگان

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۲۵؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۰۱

چکیده

یکی از شاخه‌های دانش بومی، علم قوم‌گیاه‌شناسی یا مردم گیاه‌شناسی است که به بررسی نحوه استفاده یک قوم از گیاهان موجود در منطقه می‌پردازد. با توجه به اینکه این دانش بیشتر در نزد افراد کهنسال بوده و نیز انتقال آن سینه‌به‌سینه و به‌صورت شفاهی صورت گرفته، با فوت افراد در زیر خاک مدفون می‌شود. در این پژوهش به بررسی قوم‌گیاه‌شناسی گیاهان دارویی منطقه شاه‌کوه سفلی پرداخته شد. در فصل‌های بهار و تابستان سال ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳ پس از پیمایش‌های میدانی، برای جمع‌آوری داده‌های قوم‌گیاه‌شناسی (کاربرد دارویی و خوراکی گیاهان) از ۵۰ نفر افراد محلی به شیوه‌های ساختاریافته، نیمه ساختاریافته، باز و مشاهده مشارکتی مصاحبه صورت گرفت. طبق نتایج، ۵۹ گونه گیاهی متعلق به ۲۸ تیره شناسایی شد که خانواده‌های Asteraceae با ۱۲ گونه جزو مهم‌ترین تیره گیاهی مورد استفاده بوده است. طبق یافته‌ها، برگ و سپس گل و ساقه بیشترین سهم و میوه کمترین سهم از اندام مورداستفاده در درمان را به خود اختصاص داده‌اند. بیشترین کاربرد دارویی گیاهان در درمان مشکلات گوارشی (۱۸ گونه)، سرما خوردگی، سرفه و تب (۱۵ گونه) و نیز دیابت (۱۳ گونه) بیان شده است و بومیان برای تهیه غذا به شکل سبزی‌پلو (۱۶ گونه) و سپس انواع آش (۱۳ گونه) تمایل بیشتری نشان دادند. به‌دلیل اهمیت موضوع دانش بومی، این مطالعات در وسعت کم اما بسیار عمقی صورت می‌گیرد. بومیان روستای شاه‌کوه سفلی دارای دانش غنی در خصوص استفاده سنتی از گیاهان دارویی منطقه هستند. انجام مطالعه قوم‌گیاه‌شناسی در این منطقه و سایر مناطق مشابه، نه تنها سبب حفظ و انتقال آن به نسل جوان خواهد شد، بلکه می‌تواند زمینه‌ساز شناخت صحیح از گیاهان دارویی مراتع در راستای بهره برداری پایدار باشد.

واژه‌های کلیدی: **جوامع محلی، دانش بومی، گیاهان دارویی، مردم گیاه‌شناسی، مشاهده مشارکتی**

مقدمه

بومیان (روستاییان، کوچ نشینان، جنگل نشینان) از طریق تعامل و هماهنگ‌کردن خود با محیط اطراف، دانشی کسب می‌نمایند که دانش بومی نامیده می‌شود. این دانش خاص محیط آنان است و انتقال آن غالبا سینه‌به‌سینه و به‌صورت شفاهی صورت می‌گیرد (سعیدی گراغانی و همکاران، ۱۳۹۵؛ سمیعی و فروزه، ۱۴۰۱). در گذشته، بشر با بهره‌گیری از دانش تجربی حاصل از ارتباط‌گیری با طبیعت توانسته بود تا نسل‌ها خوراک و پوشاک خود را تهیه نماید، ابزار و سرپناهی برای خود بسازد و امنیت خود، خانواده و احشام را حفظ کند (حسینی و همکاران، ۱۳۹۸). دانش بومی دارای زمینه‌های گوناگونی بوده که یکی از آن‌ها، مردم‌گیاه‌شناسی است. مردم‌گیاه‌شناسی شاخه‌ای از دانش بومی است که به بررسی و مطالعه رفتار یک قوم یا فرهنگ در منطقه‌ای خاص با گیاهان بومی آن منطقه می‌پردازد (امراللهی جلال‌آبادی، ۱۳۹۹؛ معمری و همکاران، ۱۳۹۹).

*نویسنده مسئول: forouzeh@gau.ac.ir_

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-25]

[DOI: 10.22034/pec.13.26.169]

بنابراین می‌توان بیان نمود قوم‌گیاه‌شناسی دانشی است که شامل شناسایی و استفاده‌های سنتی از گیاهان و همچنین آگاهی از محیط زیست آن‌ها توسط افراد محلی است. این دانش قسمتی از سرمایه ملی است که دربرگیرنده ارزش‌ها، باورها و دانسته‌های مردمان بومی است و با سبک زندگی ایشان کاملا عجین است (کیاسی و فروزه، ۱۳۹۸). زندگی ایرانیان نیز به مثال تمام فرهنگ‌های کهن سراسر جهان، وابسته به گیاهان است و باتوجه به تنوع اقلیمی بی‌نظیر و غنای گونه‌ای گیاهان، می‌توان کشور ایران را جزو غنی‌ترین بخش جغرافیایی دنیا شمرد و می‌توان آن را جزو کشورهای پیشرو در دانش قوم‌گیاه‌شناسی دانست (بازگیر و پورهاشمی، ۱۴۰۰؛ Batooli et al., 2023). همچنین ایران دارای بیش از ۸۰۰۰ گونه گیاهی است که حدود ۱۸۱۰ گونه آن بومی است و این‌گونه بانک ژنتیکی غنی گیاهی را در خود جای داده است که مراتع خاستگاه اصلی اکثر این گونه‌های گیاهی است (Eskandari Damaneh and Sharafatmandrad., 2017; Karimian et al., 2017). مراتع بخش مهم و وسیعی از منابع طبیعی ایران را تشکیل می‌دهند. فراورده‌های فرعی مرتع از جمله گیاهان دارویی نقش به‌سزایی در درآمدزایی، امنیت غذایی، درمان بیماری و ایجاد اشتغال افراد محلی ایفا می‌نمایند (علی‌خواه اصلی و همکاران، ۱۴۰۰). با وجود این، استفاده چندمنظوره از گیاهان مرتعی خودرو (دارویی، خوراکی و صنعتی) سبب شد دانش قوم‌گیاه‌شناسی کشور ایران از غنا و تنوع ارزشمندی برخوردار باشد. با توجه به مطالب مذکور، می‌توان بیان نمود که یکی از کهن‌ترین میراث جوامع محلی، استفاده از گیاهان دارویی برای درمان بیماری است و ازآنجاکه بشر جزئی از طبیعت است، طبیعت برای رفع هر بیماری، مداوایی در پیشِ روی ایشان قرارداده‌است. بنابراین سابقه درمان امراض توسط گیاهان، به میزان قدمت تاریخ زندگی انسان بر روی کره خاکی است (معمری و همکاران، ۱۳۹۹). استفاده از داروهای گیاهی، بخش مهمی از طب گیاهی و سنتی است. مصرف داروهای گیاهی در چند سال اخیر به‌طور چشمگیری روبه‌افزایش است. طبق گزارش سازمان بهداشت جهانی، ۱۱ درصد از ۲۵۲ داروی اولیه پزشکی دارای منشأ گیاهی می‌باشند (Rahman et al., 2019; Hamilton et al., 2008). همچنین براساس مطالعات اخیر، در حدود ۸۰ درصد جمعیت افراد دنیا هنوز هم برای درمان امراض ایجادشده به داروهای سنتی وابسته هستند (Assen et al., 2021). به‌گونه‌ای‌که در چند سال اخیر، نتایج پژوهش‌های اتنوبوتانی نقش حائز اهمیتی در تحقیقات گیاهان دارویی و گیاه‌درمانی داشته است. در بعضی از کشورها، از مطالعات اتنوبوتانیکی برای کشف، بهبود و توسعه داروهای جدید استفاده شده است (بی‌باک و مقبلی هنزائی، ۱۳۹۵). در پژوهش قوم‌گیاه‌شناسی گیاهان دارویی منطقه سجاسرود، ۵۲ گونه دارویی متعلق به ۲۲ خانواده توسط محققان شناسایی شد که ۱۱ گونه مربوط به خانواده نعنائیان (Lamiaceae) و ۷ گونه مربوط به خانواده کاسنی (Compositae) بوده است. همچنین در این پژوهش، بیشترین مصرف از گیاهان به شیوه سنتی برای درمان بیماری گوارشی گزارش گردید (سعادت‌پور و همکاران، ۱۳۹۶). حسینی و همکاران (۱۴۰۰) به بررسی دانش بومی گیاهان دارویی در کوهستان و دهستان آبیدر سنندج پرداختند. ایشان با انجام مصاحبه‌های عمیق و نیمه‌ساختاریافته توانستند ۲۰۰ گونه گیاه دارویی متعلق به ۴۸ خانواده شناسایی نمایند. همچنین نتایج حاکی از آن بود بیشترین اندام گیاهی مورد استفاده، برگ گیاهان بوده و بیشترین نحوه مصرف را دمنوش‌ها به خود اختصاص داده‌اند. همچنین بیشترین کاربرد دارویی گیاهان، برای درمان بیماری‌های مفصلی و رماتیسمی بود. نیانگ دیوپ و همکاران (Niang-Diop et al., 2022) در مطالعه دانش بومی منطقه جنگلی فتالا در سنگال توانستند ۳۸ گونه مربوط به ۲۱خانواده در درمان بیماری‌های مزمن فشارخون و دیابت بیابند که ۱۸ گونه در درمان هردو بیماری، ۱۲گونه در درمان فشار خون و ۸ گونه در درمان دیابت کاربرد محلی داشت. همچنین بیشترین مصرف از ریشه، برگ و پوست درخت به‌صورت دمنوش مورد استفاده قرار می‌گرفت.

با توجه به بررسی منابع درمی‌یابیم که مطالعات قوم‌گیاه‌شناسی گیاهان دارویی در هر نقطه از دنیا، دارای یافته‌های متفاوت از سایر نقاط بوده است. علاوه بر آن، اطلاعات مربوط به استفاده از گیاهان دارویی از گذشته تا به امروز، به‌صورت شفاهی و سینه‌به‌سینه از نسلی به نسل دیگر منتقل شده است؛ اما باتوجه به نامکتوب بودن این علم و وجود آن در نزد افراد کهنسال، ممکن است انتقال این اطلاعات از افراد مسن به افراد جوان دستخوش تغییرات شدید شود (خدایاری و همکاران، ۱۳۹۳). محققان در پژوهشی بیان نمودند اکثر طبیبان محلی سرخ‌پوست در استان یونان در کشور چین که کهنسال بوده‌اند، نگران

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-25]

[DOI: 10.22034/pec.13.26.169]

انتقال و فراگیری ناکافی دانش بومی به نسل جوان هستند که همین امر سبب از بین رفتن این دانش غنی می‌شود (Long and Rong., 2004) و نیز اینگونه به‌نظر می‌رسد که دانش سنتی استفاده از گیاهان دارویی در نسل‌های جوان به‌تدریج ازبین رفته است (Polat., 2019). بنابراین با تغییر سنت‌ها و عدم علاقه‌مندی نسل جوان به یادگیری این دانش گرانبها، بخش مهمی از اطلاعات جوامع محلی با فوت افراد مسن به زیر خاک می‌رود (دیف‌رخش، ۱۳۹۱). با وجود این امروزه انجام پژوهش‌های دانش بومی و قوم‌گیاه‌شناسی بسیار ضروری‌تر از انجام آزمایشها و تحقیقات عرصه‌ای است؛ چراکه همیشه فرصت کافی برای انجام تحقیقات علمی وجود دارد؛ اما همیشه زمان برای ثبت دانش مختص افراد کهنسال دوره‌ای خاص در جامعه‌ای خاص وجود ندارد. علاوه بر آن، مطالعات دانش بومی به عنوان راهکاری کلیدی و ارزشمند برای تحقق اهداف مدیریتی و توسعه پایدار روستاها است (دهداری و همکاران، ۱۳۹۶). متاسفانه علی‌رغم مهم و ارزشمند بودن دانش بومی و ثبت آن، تاکنون هیچگونه مطالعه‌ای درباره دانش مردم‌گیاه‌شناسی گیاهان دارویی این روستا صورت نگرفته است. قدمت مردم منطقه شاه‌کوه سفلی در بهره‌برداری از گیاهان دارویی، خوراکی و صنعتی از یک‌سو و وجود تنوع گونه‌ای به‌دلیل ویژگی‌های توپوگرافی و اقلیمی بی‌نظیر این ناحیه از سوی دیگر، نشان‌دهنده و تاییدکننده لزوم انجام مطالعات گسترده در زمینه دانش بومی گیاهان دارویی این منطقه است؛ لذا در این مطالعه سعی شده است تا بیشترین اطلاعات در خصوص گیاهان دارویی مراتع شاه‌کوه سفلی، شیوه و موارد مصرف آن مکتوب گردد.

مواد و روش‌ها

منطقه مورد مطالعه

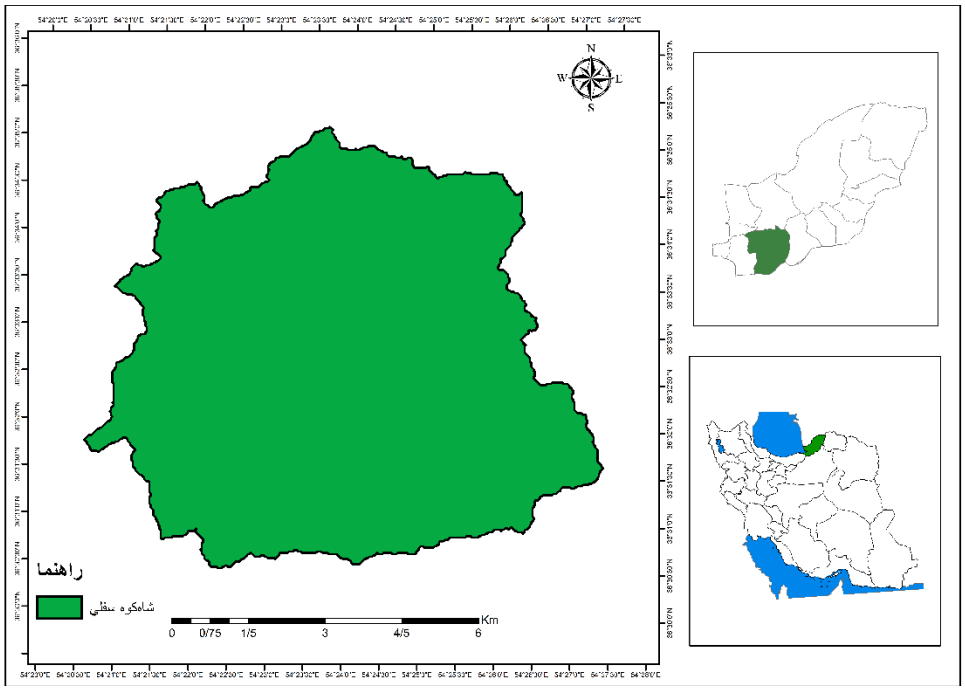
روستای شاه‌کوه سفلی با مساحتی حدود ۵۸۵۰ هکتار در شهرستان گرگان و جنوب شرقی استان گلستان واقع شده است. موقعیت جغرافیایی حوزه بین عرض‌های ″۳۲ ′۳۰ °۳۶ تا ″۹ ′۳۵ °۳۶ شمالی و طول‌های جغرافیایی ″۳۴ ′۲۰ °۵۴ تا ″۲۲ ′۲۷ °۵۴ شرقی قرار گرفته است (شکل ۱). دسترسی به روستا از طریق جاده گرگان به شاهرود (معروف به جاده توسکستان) امکان‌پذیر است. از کل مساحت روستای شاه‌کوه سفلی، ۴۴۵۴ هکتار آن را مرتع تشکیل می‌دهد. حداکثر ارتفاع حوضه ۳۷۹۳ متر از سطح دریا، حداقل ارتفاع ۱۹۴۵ متر و ارتفاع متوسط ۲۶۴۳ متر است. میزان بارندگی متوسط سالانه ۳۴۸ میلی متر و دمای متوسط سالانه ۶/۵ درجه سانتی‌گراد بوده و اقلیم منطقه طبق روش دومارتن نیمه‌خشک بیان شده است (مطالعات فیزیوگرافی اداره منابع طبیعی و آبخیزداری استان گلستان ۱۳۹۹، بارانی و همکاران، ۱۳۹۱). این منطقه جزو مناطق ایرانی و تورانی بوده و از لحاظ تقسیمات زیرناحیه‌ای به مناطق نیمه‌استپی و کوهستان‌های مرتفع تعلق دارد (مطالعات پوشش گیاهی اداره منابع طبیعی و آبخیزداری استان گلستان ۱۳۹۹). مشخصات روستای مورد مطالعه در جدول ۱ ذکر شده است.

جدول ۱- مشخصات روستای مورد مطالعه قوم‌گیاه‌شناسی (گیاه مردم‌نگاری) گیاهان دارویی مراتع شاه‌کوه سفلی

دهستان	آبادی	مساحت (هکتار)	خانوار	جمعیت	مرد (نفر)	زن (نفر)
استرآباد جنوبی	شاه‌کوه سفلی	۵۸۶۸	۱۹۷	۵۸۳	۳۰۸	۲۷۵

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-25]

[DOI: 10.22034/pec.13.26.169]



شکل ۱- موقعیت منطقه مورد مطالعه

جمع‌آوری اطلاعات گیاهی توسط بومیان

گام نخست در انجام مطالعات دانش بومی شناخت درست منطقه مورد مطالعه و کسب آگاهی لازم در خصوص آن است که این شناخت از طریق پیمایش منطقه و مصاحبه‌های پیشگام از افراد محلی به‌دست‌می‌آید. اطلاعات مورد نیاز در خصوص دانش قوم‌گیاه‌شناسی گیاهان دارویی منطقه با استفاده از روش‌های مشاهده مشارکتی، پرسشنامه و پرسش‌های ساختاریافته، نیمه‌ساختاریافته و آزاد گردآوری گردید. در روش مشاهده مشارکتی مصاحبه‌گر در جمع‌آوری گیاه، طبخ غذای محلی با گیاهان و... همراهی کرده و بدین طریق اطلاعات مورد نیاز را به‌دست می‌آورد. برای مثال در این روش از بومیان پرسیده می‌شد که نحوه برداشت گیاه به چه صورت است؟ در نتیجه، مشاهدات یادداشت‌برداری شده و همچنین عکس‌هایی از فرآیند جمع‌آوری و استفاده از گیاهان گرفته شد.

در مصاحبه ساختاریافته سوالاتی از پیش تعیین شده و پرسیده می‌شد که این اطلاعات کسب‌شده به‌صورت کتبی ثبت شدند و در برخی موارد، مصاحبه‌ها به‌صورت صوتی ضبط گردیده تا دقت بیشتری در ثبت پاسخ‌ها حاصل شود. برای درک بهتر توضیحات خبرگان، از گفته‌هایشان نیز سوالاتی مطرح می‌گردید که روش نیمه‌ساختاریافته را دربرمی‌گرفت. این روش به مصاحبه‌شوندگان اجازه می‌داد تا آزادانه‌تر پاسخ دهند. این مصاحبه‌ها نیز به‌صورت صوتی ضبط شدند و پس از آن، نکات کلیدی و پاسخ‌های مهم به‌صورت یادداشت درآمدند. همچنین مصاحبه آزاد و یا باز در فضای صمیمی و دور از رسمیّت صورت می‌گرفت و بدون آنکه سوالی از قبل تعیین شده باشد، با مخاطب ارتباط کلامی ایجاد می‌شد و در طی صحبت، محتوای مکالمه به سمتی هدایت می‌شد که در راستای دستیابی به داده‌های مورد نیاز بود. در این روش از تجربیات خبرگان در زمینه گیاهان دارویی منطقه سوال پرسیده و اطلاعات یادداشت برداری شد.

اکثر مصاحبه‌های باز و نیمه‌ساختاریافته در محل زندگی روستاییان و مصاحبه‌های مشارکتی در عرصه و در مکان رویش گیاهان صورت پذیرفت. مصاحبه شونده‌ها شامل خبرگان محلی، سالخوردگان، زنان خانه‌دار، چوپانان، طبیبان محلی، عطارها و تحصیلکردگان هستند که به روش گلوله برفی انتخاب شدند. روش گلوله برفی یک تکنیک نمونه‌گیری غیراحتمالی است که در این روش، پژوهشگر با شناسایی یک یا چند نفر از اعضای آگاه و با تجربه جامعه هدف شروع کرده و از آن‌ها درخواست می‌کند تا دیگر افراد مشابه را معرفی کنند. در پژوهش حاضر، این فرآیند به صورت زنجیره‌ای و این‌گونه بود که هر خبره، خبره بعدی را معرفی نمود و تا اشباع اطلاعات ادامه یافت.

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-25]

[DOI: 10.22034/pec.13.26.169]

در هنگام شروع این تحقیق، پس از آگاهی بخشی به افراد بومی منتخب در خصوص اهداف تحقیق، پرسشنامه‌ها به‌صورت حضوری و با روش‌های مذکور تکمیل گردید. پرسشنامه شامل دو بخش عمومی و تخصصی بوده است که سوالات عمومی شامل نام و نام خانوادگی، سن، جنسیت و شغل افراد مصاحبه‌شونده بوده و سوالات تخصصی نیز شامل نام محلی گونه‌های موجود در منطقه، فرم رویشی آن‌ها، محل رویش، زمان رویش، اندام مورد برداشت، زمان برداشت، نحوه جمع‌آوری، نحوه و مقدار مصرف، شیوه آماده‌سازی و خواص دارویی گیاهان بوده‌اند. محدوده سنی مشارکت‌کنندگان در مصاحبه حدودا بین ۲۰ تا ۹۰ سال بوده و از لحاظ جنسیت نیز زنان به دلیل فرصت کافی، شاغل نبودن و همچنین داشتن مسئولیت جمع‌آوری گیاهان دارویی و خوراکی از منطقه، مشارکت بیشتری در انجام تحقیق داشتند. پرسش و پاسخ در خصوص کسب اطلاعات گرانبهای بومیان تا جایی ادامه یافت که با تکراری-شدن پاسخ‌ها، صحت اطلاعات بر محققان ثابت گردید. همزمان با ثبت دانش بومی افراد محلی، نمونه‌های گیاهی با پیمایش میدانی و همراهی تعدادی از زنان و مردان محلی در سال ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳ جمع‌آوری و پس از شناسایی نام علمی آن‌ها توسط فلورها و منابع رسمی گیاه‌شناسی و تطبیق نام علمی با نام محلی گیاهان، به آزمایشگاه هرباریوم دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان انتقال داده شدند. پس از تکمیل پرسشنامه‌ها، داده‌ها با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی مورد ارزیابی قرار گرفتند. بدین نحو که پس از دستیابی به اطلاعات بومیان، داده‌ها با توجه به اهداف تحقیق فیش نویسی و کد برداری شد. در نهایت امر به تجزیه و تحلیل کیفی داده‌های متنی و تصویری پرداخته شد.

مشخصات مصاحبه شوندگان

برای انجام مطالعه حاضر، از ۵۰ نفر مصاحبه صورت پذیرفت که ۲۹ نفر از آن‌ها زن و ۲۱ نفر مرد بودند. با توجه به جدول ۳، محدوده سنی افراد شرکت‌کننده در مصاحبه بین ۲۰ تا بالاتر از ۶۰ سال بود که بیشترین تعداد افراد با محدوده سنی ۴۰ تا ۶۰ سال و بالاتر از ۶۰ سال (۴۰ درصد) و کمترین تعداد افراد با محدوده سنی زیر ۲۰ سال (۰ درصد) هستند. ۷۴ درصد افراد بی‌سواد و یا دارای سواد قرآنی بوده و پس از آن اکثریت افراد (۱۸ درصد) دارای سواد دیپلم و زیر دیپلم بودند. ۷۶ درصد از مشارکت‌کنندگان در مصاحبه را افراد متاهل و ۲۴ درصد را افراد مجرد تشکیل داده بودند. در این بین، شغل اکثر زنان خانه‌داری (۵۴ درصد) و اکثر مردان کشاورز و دامدار (۲۰ درصد) بوده و تعداد افراد دانشجو با ۲ درصد کمترین میزان بوده است. ۲۷ نفر از افراد مصاحبه‌شونده، بومی روستا بوده (۵۴ درصد) و به‌صورت دائم در آنجا ساکن بودند، ۱۲ نفر از ایشان (۲۴ درصد) جزو دسته ساکنان نیمه‌دائم و ۱۱ نفر از ایشان (۲۲ درصد) جزو دسته مهاجران بودند که به‌صورت دائمی و یا فصلی به شهرهای اطراف از جمله گرگان و شاهرود مهاجرت نمودند.

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-25]

[DOI: 10.22034/pec.13.26.169]

جدول ۳- مشخصات عمومی مشارکت کنندگان در مصاحبه

شاخص	طبقه‌بندی شاخص‌ها	تعداد افراد مصاحبه شونده		درصد کل
		مرد	زن	(زن و مرد)
جنسیت	-	۲۱	۲۹	۱۰۰
سن	زیر ۲۰ سال	۰	۰	۰
	۲۰-۴۰ سال	۷	۳	۲۰
	۴۰-۶۰ سال	۶	۱۴	۴۰
	بالاتر از ۶۰ سال	۸	۱۲	۴۰
سطح سواد	بی سواد (یا سواد قرآنی و نهضتی)	۱۲	۲۵	۷۴
	زیر دیپلم تا دیپلم	۷	۲	۱۸
	لیسانس	۲	۰	۴
	فوق لیسانس	۰	۲	۴
وضعیت تاهل	مجرد	۶	۶	۲۴
	متاهل	۱۵	۲۳	۷۶
اشتغال	دانشجو	۱	۰	۲
	کارمند	۱	۲	۶
	خانه‌دار	۰	۲۷	۵۴
	کشاورز و دامدار	۱۰	۰	۲۰
	شغل آزاد	۵	۰	۱۰
	بازنشسته	۴	۰	۸
نوع اقامت در روستا	سکونت دائم	۱۳	۱۴	۵۴
	مهاجرت فصلی	۲	۹	۲۴
	مهاجرت دائم	۵	۶	۲۲
مجموع خبرگان		۵۰		۱۰۰

نتایج

نتایج حاصل از داده‌های به‌دست آمده از گیاهان دارویی منطقه شاه‌کوه سفلی که شامل اسامی محلی، اسامی علمی، اسامی فارسی، نام جنس، موارد مصرف، اندام مصرفی و فواید درمانی گیاهان است در جدول شماره ۲ ارائه شده است. فهرست تهیه‌شده شامل گیاهانی است که توسط ساکنان محلی منطقه شناسایی شده و از خواص و کاربردشان مطلع هستند. ممکن است تعداد گونه‌های دارویی بومی بیشتر از تعداد گونه‌های استخراج شده باشد؛ ولیکن بومیان آن‌ها را شناسایی نکرده و یا کاربردی نزد ایشان نداشته است.

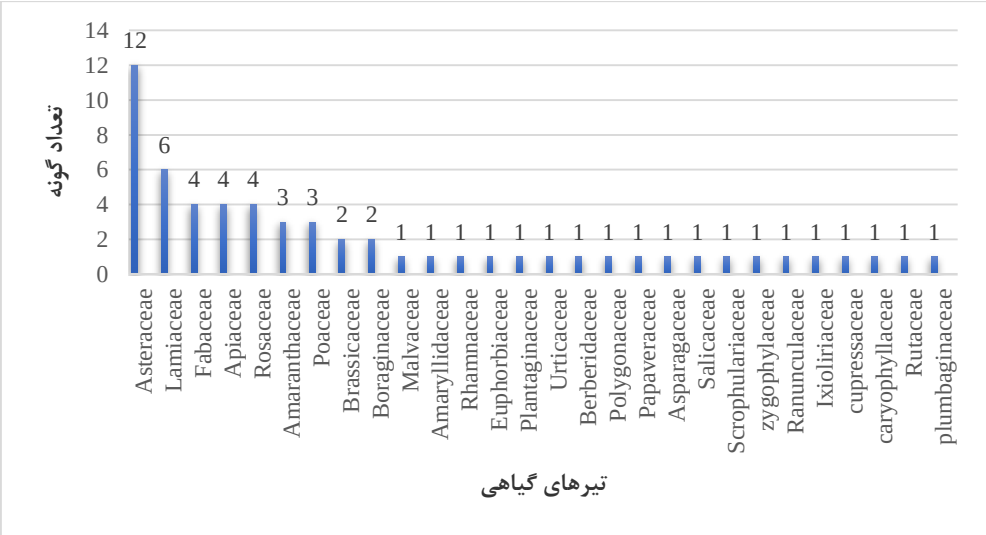
نتایج حاصل از داده‌های تخصصی مصاحبه‌شوندگان

در این پژوهش ۵۹ گونه گیاهی دارویی و خوراکی متعلق به ۲۸ تیره گیاهی توسط مردمان منطقه شناسایی و جمع‌آوری شد. طبق نتایج به دست آمده، خانواده‌های Asteraceae (کاسنیان) با ۱۲ گونه، Lamiaceae (نعنائیان) با ۶ گونه، Fabaceae (باقلاییان)، Rosaceae (گل‌سرخیان) و Apiaceae (چتریان) هرکدام با ۴ گونه جزو پرجمعیت‌ترین خانواده گیاهان منطقه تحت مطالعه می‌باشند (شکل ۲).

همچنین می‌توان اذعان داشت که علاوه بر مصرف بیشتر خانواده‌های کاسنی و نعنا توسط بومیان، افزایش فشار چرا سبب شده است گونه‌های خاردار خانواده کاسنی و معطر خانواده نعنا که مورد استفاده دام قرار نمی‌گیرد و غالبا جزء گونه‌های زیاد شونده و مهاجم دسته‌بندی می‌شوند، افزایش یابد.

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-25]

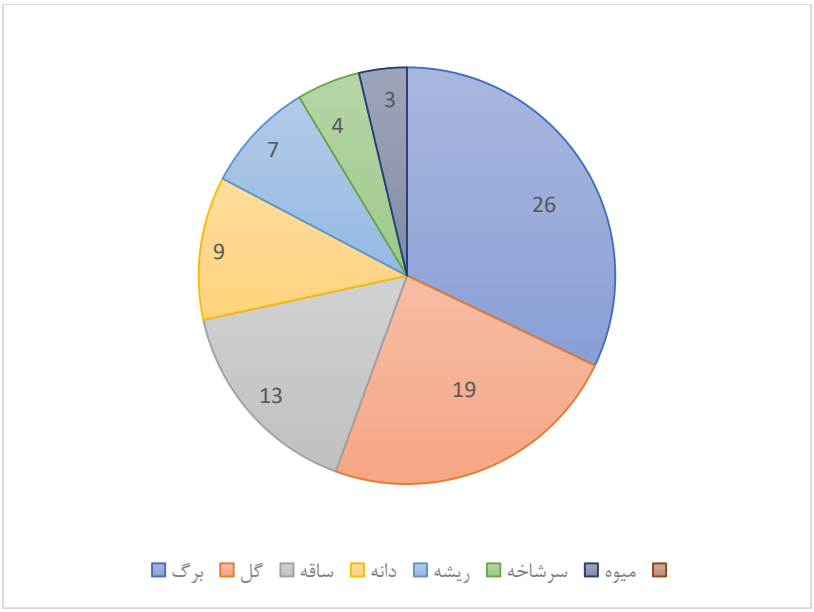
[DOI: 10.22034/pec.13.26.169]



شکل ۲- فراوانی جمعیت خانواده‌های گیاهی منطقه مورد مطالعه

بومیان منطقه برای درمان بیماری‌ها، اندام‌های برگ با ۲۶ گونه (۴۳/۳ درصد)، گل با ۱۹ گونه (۳۱ درصد) و ساقه با ۱۳ گونه (۲۱/۶درصد) را مورد استفاده قرار می‌دهند (شکل ۳) و در تهیه خوراک، اندام‌های برگ (۲۴ گونه و ۴۰ درصد)، ساقه و گل (هرکدام با ۵ گونه ۸/۳ درصد) بوده است (شکل ۴) که به ترتیب بیشترین سهم از اندام مورد استفاده را به خود اختصاص داده‌اند.

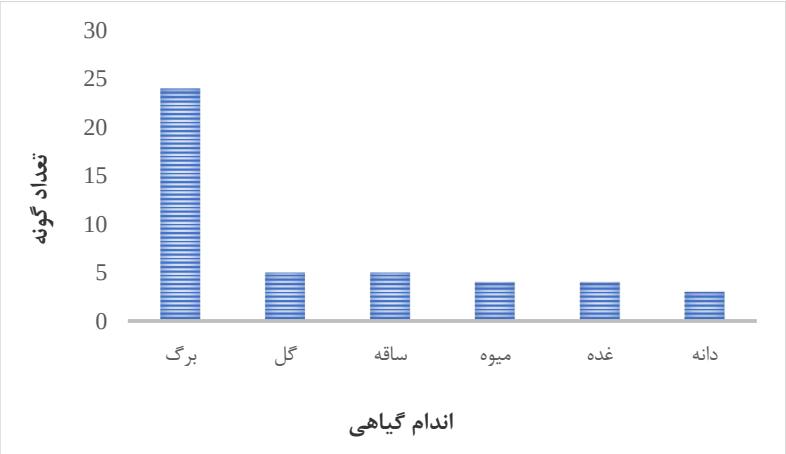
همچنین ایشان در سخنان خود اشاره نمودند که هر اندام گیاهی کاربرد به‌خصوصی داشته و نمی‌شود برای درمان امراض و تهیه غذا اندامی را جایگزین اندام دیگر نمود؛ زیرا ممکن است اندام یک گیاه کاربرد دارویی و اندام دیگر همان گیاه کاربرد خوراکی داشته باشد.



شکل ۳- فراوانی اندام‌های مورد استفاده درمانی گیاهان دارویی منطقه مورد مطالعه

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-25]

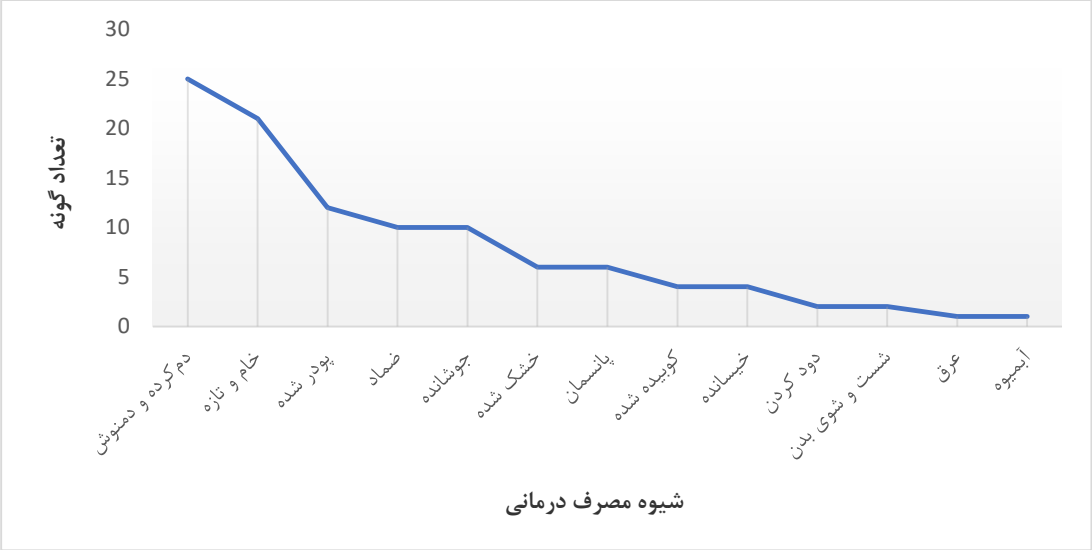
[DOI: 10.22034/pec.13.26.169]



شکل ۴- فراوانی اندام‌های مورداستفاده خوراکی گیاهان دارویی و خوراکی منطقه مورد مطالعه

شیوه استفاده درمانی از گیاهان دارویی منطقه نسبت به شیوه استفاده خوراکی آن‌ها متفاوت است. طبق نتایج به‌دست‌آمده در شکل (۴)، ساکنان منطقه برای درمان بیماری‌ها توسط گیاهان دارویی، بیشتر به شیوه دم‌کرده و دمنوش (۲۵ گونه و ۴۱/۶ درصد) و سپس به‌صورت خام و تازه (۱۴گونه و ۲۳/۳ درصد) استفاده می‌کنند. عرق گیاهی و آبمیوه هر کدام با ۱ گونه (۱/۶ درصد) کمترین نحوه مصرف را شامل می‌شود (شکل ۵).

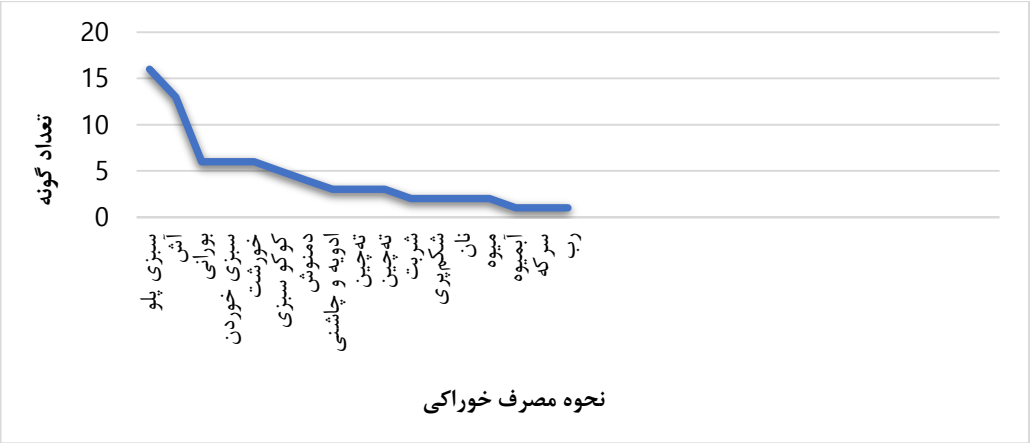
همچنین بیشترین شکل مصرف گیاهان دارویی و خوراکی در تهیه غذا، شامل سبزی‌پلو (۱۶ گونه و ۲۶/۶ درصد) و انواع آش (۱۳ گونه با ۲۱/۶ درصد) بوده و تهیه رب، سرکه و آبمیوه هرکدام با ۱ گونه (۱/۶ درصد) کمترین شکل مصرف را به خود اختصاص داده‌اند (شکل ۶).



شکل ۵- فراوانی شیوه مصرف درمانی گیاهان دارویی منطقه مورد مطالعه

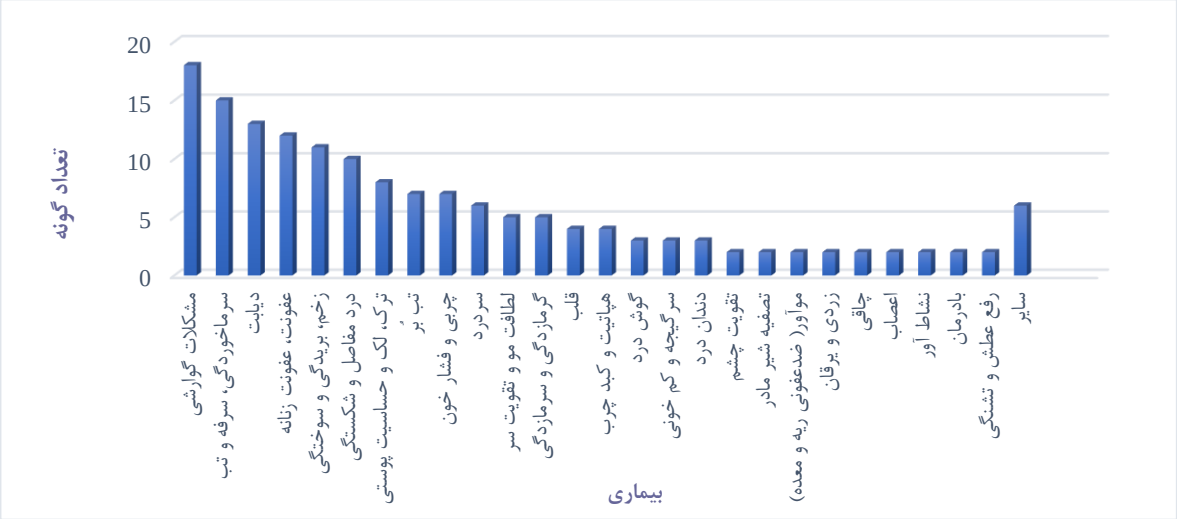
[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-25]

[DOI: 10.22034/pec.13.26.169]



شکل۶- فراوانی شیوه مصرف خوراکی گیاهان دارویی و خوراکی منطقه مورد مطالعه

نتایج به‌دست‌آمده از بررسی کاربرد درمانی گیاهان دارویی به شیوه سنتی، حاکی از آن است که بومیان از گیاهان دارویی موجود در منطقه برای رفع امراض متنوعی استفاده می‌کردند. مشخص گردید که بیشترین میزان استفاده دارویی از گیاهان منطقه برای درمان بیماری گوارشی (۱۸ گونه، ۳۰ درصد)، سرما خوردگی، سرفه و تب (۱۵ گونه و ۲۵ درصد) و دیابت (۱۳ گونه و ۲۱/۶ درصد) بوده و کمترین میزان استفاده دارویی مربوط به سایر امراض (شامل: اختلال خواب، میخچه، حرارت پا، هضم غذا، سرطان و آسم) است که هر کدام ۱ گونه گیاهی (۱/۶ درصد) را شامل شده است (شکل ۷). گیاهانی که در راستای درمان بیماری گوارشی استفاده می‌شدند اغلب جزو تیره Asteraceae بوده و شامل گونه‌هایی نظیر *Tragopogon* Sp. (شنگ)، *Achillea biebersteinii* Afan. (بومادران زرد)، *Achillea millefolium* L. (بومادران معمولی)، *Artemisia aucheri* Boiss.(درمنه کوهی) و *Tripleurospermum disciforme* L. (بابونه کاذب) هستند.



شکل ۷- فراوانی استفاده درمانی از گیاهان منطقه مورد مطالعه برای درمان انواع بیماری‌ها

نام علمی، نام محلی، نام فارسی، جنس، کاربرد، اندام مورد استفاده، موارد استفاده سنتی و طریقه مصرف در دانش بومی اقوام منطقه شاه‌کوه سفلی درجدول ۲ گنجانده شده است. علاوه بر آن، مردمان محلی در خصوص زمان مصرف و میزان مصرف گیاهان دارویی اطلاعات کافی داشتند. اینگونه بیان می‌شد که میزان و مقدار مصرف گیاهان دارویی بستگی به مواردی نظیر سن، نوع بیماری و سلامت جسمانی فرد دارد.

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-25]

[DOI: 10.22034/pec.13.26.169]

جدول ۲- یافته‌های قوم‌گیاه‌شناسی گیاهان دارویی و خوراکی مورد استفاده در منطقه شاه‌کوه سفلی

کد هرباری ومی	نام محلی	نام فارسی	نام علمی	تیره گیاهی	فرم روی شی	دوره زند گی	اندام مصرفی	نحوه مصرف	موارد مصرف		
									دارویی	خوراکی	صنعتی
N2000	سَلِمو	سلمه تره، سلمک	Chenopodium L. m album	Amaranthaceae	علفی	یکساله	برگ، ساقه	تازه (خورده شده)، پودر شده	یبوست، سینه‌پهلو، نشاط‌آور	آش، خورشت	-
N2001	سِرخِ بِنی	پای غاز برگ‌دار	*Blitum virgatum* L.	Amaranthaceae	علفی	یکساله	برگ، ساقه	تازه (خورده شده)	-	آش، بورانی، سبزی پلو	-
N2002	اِشکِنو	تاج‌خروس	*Amaranthus retroflexus* L.	Amaranthaceae	علفی	یکساله	برگ، دانه	تازه (خورده شده)، دم‌کرده	-	خورشت	-
N2003	پیازو	پیاز صورتی	*Allium rubellum* M. Bib	Amaryllidaceae	علفی	پایا	برگ، ساقه، غده	خام، تازه (خورده شده)	-	-	-
N2004	شِنگَ زِرو	زیره	*Bunium wolffii* Kljuykov.	Apiaceae	علفی	پایا	برگ، غده	خشک شده، تازه (خورده شده) و خام	کچلی	آش تمیره، سرکه، بورانی، ترکیب با ماست، سبزی پلو	-
N2005	اِشتِرغاز	کمای کپه داغی	*Ferula karakalensis* Korovin.	Apiaceae	علفی	پایا	برگ، ساقه گل‌دهنده، گل	دم‌کرده، پودر شده، ضماد، آب‌پز، تازه (خورده شده) استخوان‌درد	استخوان درد، پادرد، کمردرد، نفخ شکم، گوش درد	سبزی پلو، ته‌چین، تفرو	-

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-25]

[DOI: 10.22034/pec.13.26.169]

ادامه جدول ۲

کد هرباریومی	نام محلی	نام فارسی	نام علمی	تیره گیاهی	فرم روی شی	دوره زندگی	اندام مصرفی	نحوه مصرف	موارد مصرف		
									دارویی	خوراکی	صنعتی
N2006	کاردی، مِرغِ لِنگ	پاغازه، غاز یاغی	*Falcaria vulgaris* Bernh.	Apiaceae	علفی	چند ساله	برگ، ساقه	تازه (خورده شده)، خشک شده، کمردرد	کمردرد، پادرد، بادرمان	ادویه و چاشنی سرکه	-
N2007	گلپر	زرک کوهی	*Zosimia* sp.	Apiaceae	علفی	پایا	دانه	خشک شده	-	میوه، مربا	-
N2008	هِلاله	کلاغک	*Muscari* sp.	Asparagaceae	علفی	پایا	برگ	تازه (خورده شده)	بادرمان، سر درد، عفونت، یبوست، شکم‌درد	سبزی‌خورد ن، سبزی‌پلو، کوکوسبزی	-
N2009	شِنگی	شنگ	*Tragopogon sp.*	Asteraceae	علفی	چندساله	برگ	دم‌کرده، ضماد، تازه (خورده شده)	دیابت، استخوان‌درد، ضدعفونی ریه و معده، مو آور، نفخ، بریدگی و زخم، پادرد	سبزی‌خورد ن، آش، شکم‌پری، سبزی‌پلو، کوکوسبزی	-
N2010	آرد شِنگی	شنگ اسبی	*Scorzonera laciniata* L.	Asteraceae	علفی	چندساله	برگ، شیرابه	دم‌کرده، ضماد	دیابت، استخوان‌درد، ضدعفونی ریه و معده، مو آور، نفخ، بریدگی و زخم، پادرد	سبزی‌خورد ن، آش، شکم‌پری، سبزی‌پلو، کوکوسبزی	-

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-25]

[DOI: 10.22034/pec.13.26.169]

ادامه جدول ۲

کد هرباریومی	نام محلی	نام فارسی	نام علمی	تیره گیاهی	فرم رویشی	دوره زندگی	اندام مصرفی	نحوه مصرف	موارد مصرف		
									دارویی	خوراکی	صنعتی
N2011	مارمِیو زرد	بومادران زرد، بومادران مزرعه‌روی	*Achillea biebersteinii* Afan.	Asteraceae	علفی	چندساله	گل	دم‌کرده، پودر شده همراه با نبات، قنداغ، شست‌وشوی سر و بدن	دل‌درد، معده درد، ترش‌کردن معده، انگل معده، نفخ شکم، حالت تهوع، رودل کردن، زخم معده، تصفیه شیر مادر، تب‌بر، بی‌قراری نوزاد، دیابت، چربی خون، گندرجه، سردرد، قلب درد، سردی بدن، سرفه	-	-
N2012	مارمِیو سفید	بومادران معمولی، بومادران هزاربرگ	*Achillea millefolium* L.	Asteraceae	علفی	چندساله	گل	دم‌کرده، پودر شده همراه با نبات، قنداغ، شست‌وشوی سر و بدن	دل‌درد، معده درد، ترش‌کردن معده، انگل معده، نفخ شکم، حالت تهوع، رودل کردن، زخم معده، دیابت، چربی خون، گندرجه، سردرد، قلب درد، سردی بدن، سرفه	-	-

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-25]

[DOI: 10.22034/pec.13.26.169]

ادامه جدول ۲

کد هرباریومی	نام محلی	نام فارسی	نام علمی	تیره گیاهی	فرم رویشی	دوره زندگی	اندام مصرفی	نحوه مصرف	موارد مصرف		
									دارویی	خوراکی	صنعتی
N2013	کاسنی	کاسنی معمولی	*Cichorium intybus* .L	Asteraceae	علفی	چندساله	ریشه، برگ، ساقه، گل	دم‌کرده، جوشانده، خام و تازه، عرق، خیسانده	دیابت، تب‌بر، گرمازدگی، آب‌مروارید، گرفتگی و سنگینی پلک، نور چشم، زردی نوزاد، عفونت، کبد چرب، سوزش و ترش‌کردن معده	-	-
N2014	شِودو	بابونه کاذب	*Tripleurospermum disciforme* L.	Asteraceae	علفی	دوساله	برگ، گل، دانه	جوشانده، دم‌کرده، تازه (خورد شده)	دیابت، چربی خون، لک صورت، دل‌درد	سبزی‌پلو، بورانی	-
N2015	دِرمِنه	درمنه کوهی	*Artemisia aucheri* Boiss.	Asteraceae	بوته‌ای	چندساله	سرشاخه	جوشانده، پودر شده	انگل معده کودکان، دل‌درد، تقویت مو و سر، دیابت	-	جارو، هیزم
N2016	تِک مِرغو	گل‌گندم	*Centaurea* L. *depressa*	Asteraceae	علفی	یکساله	برگ، گل	تازه (خورد شده)، دم‌کرده	دیابت	سبزی‌پلو، آش ماست	-
N2017	کَنقِل	شکرتیغال	*Echinops* sp.	Asteraceae	علفی	پایا	دانه، گل، ساقه	جوشانده، دم‌کرده، خام	کبد چرب، آسم، سرفه، کم‌خونی، رفع عطش و تشنگی، دیابت	ساقه به‌صورت خام‌خواری همراه با رب انار	-

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-25]

[DOI: 10.22034/pec.13.26.169]

ادامه جدول ۲

کد هرباریومی	نام محلی	نام فارسی	نام علمی	تیره گیاهی	فرم رویشی	دوره زندگی	اندام مصرفی	نحوه مصرف	موارد مصرف		
									دارویی	خوراکی	صنعتی
N2018	پَمبول	باباآدم	*Arctium lappa* L.	Asteraceae	علفی	دوساله	برگ	تازه	زخم، عفونت	-	-
N2019	تلخه	تلخه	*Acroptilon repense* L.	Asteraceae	علفی	پایا	گل، ریشه، ساقه، برگ	دم‌کرده ، پودر شده همراه با حنا	افزایش فشارخون، تب‌بر، تقویت سر، دیابت، ضدسرطان	-	-
N2020	سگ میز	گاو چاق کن، جــزّه	*Scariola orientalis* (Boiss.)	Asteraceae	علفی	پایا	ساقه	پانسمان (خاکستر همراه با الکل)	پادرد - گرفتگی پا	-	جارو، دکوری
N2021	زرشک	زرشک زرافشانی	*Berberis integerrima* Bunge.	Berberidaceae	درختچه‌ای	پایا	ریشه، ساقه، میوه	جوشانده، آبمیوه	دیابت، فشارخون، چربی خون، شفافیت پوست، لک و جوش صورت، شکست و بست، گرمازدگی، کم‌خونی ، زخم دهان، سرگیجه، چاقی، هپاتیت	بورانی، آش، ماش‌پتی، سبزی‌خوردن	هیزم، ابزار بافندگی

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-25]

[DOI: 10.22034/pec.13.26.169]

ادامه جدول ۲

کد هرباریومی	نام محلی	نام فارسی	نام علمی	تیره گیاهی	فرم رویشی	دوره زندگی	اندام مصرفی	نحوه مصرف	موارد مصرف		
									دارویی	خوراکی	صنعتی
N2022	بَرزَبان	گاوزبان وحشی	*Anchusa italica* Retz	Boraginaceae	علفی	دو یا چند ساله	برگ	تازه (خورده شده)	-	-	-
N2023	هوک چو	هواچوبه	*Onosma dichroanthu*. Boiss *m*	Boraginaceae	علفی	پایا	ریشه	ضماد، پانسمان	سوختگی، عفونت، زخم بستر، زانودرد، بریدگی، ترک دست‌وپا	-	-
N2024	چَربو	وسمه	*Isatis gaubae* Born m.	Brassicaceae	علفی	دوساله	برگ	تازه (خورده شده)	-	شربت	-
N2025	خاک شیر	خاک شیر	*Descurainia sophia* L.	Brassicaceae	علفی	یک ساله	دانه	دم‌کرده، خیسانده در آب، ضماد، پانسمان	اسهال، حالت تهوع، تب‌بر، گلو درد، ملین، زخم، زردی نوزاد، یرغان، گرمازدگی، اعصاب، هپاتیت، فشار خون	سبزی پلو	-
N2026	میش دازِه	چوبک	Cf *Acanthophyllum glandulosum* Bunge ex Boiss.	Caryophyllaceae	بوته‌ای	پایا	ساقه	-	-	-	هیزم

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-25]

[DOI: 10.22034/pec.13.26.169]

ادامه جدول ۲

کد هرباری ومی	نام محلی	نام فارسی	نام علمی	تیره گیاهی	فرم روی شی	دوره زندگی	اندام مصرفی	نحوه مصرف	موارد مصرف		
									دارویی	خوراکی	صنعتی
N2027	اَوَرس/ جَردار	اُرس	*Juniperus excelsa* M.Bieb	Cupressaceae	درختی	پایا	دانه، صمغ	خام، ضماد	زخم، نور چشم، چشم‌درد، ترک دست‌وپا	-	هیزم، سقف خانه‌ها، در و ستون خانه‌ها، دسته بیل، ابزار ریسندگی و بافندگی
N2028	سگ شیر	فرفیون، فرفیون شمیرانی	*Euphorbia cheiradenia* Boiss. & Hohen.	Euphorbiaceae	علفی	چندساله	برگ، گل، شیرابه	پودر شده، کوبیده شده، ضماد	دندان‌درد، زخم، لک و جوش صورت، میخچه، ترک پوست پا	سبزی‌پلو، آش (کشک، ماست و ترشی)، خورشت (تفرو)	-
N2029	بِدِ، بیدِ، یونجه	یونجه	*Medicago sativa* L.	Fabaceae	علفی	چندساله	برگ، ساقه	تازه (خورد شده)	-	سبزی‌پلو، سبزی‌خوردن، آش	-
N2030	اسپرس[۳]	یونجه	*Medicago sativa L.*	Fabaceae	علفی	چندساله	برگ، ساقه، گل	جوشانده، ضماد، دم‌کرده، پانسمان، تازه (خورد شده)	عفونت، زخم، سینه‌پهلو، استخوان‌درد، سرماخوردگی	-	-

[۳] اسپرس و یونجه در میان اهالی منطقه ۲ گیاه متفاوت بوده اما از در زمان شناسایی گیاه، یک گونه (*Medicago sativa* L.) بود.

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-25]

[DOI: 10.22034/pec.13.26.169]

ادامه جدول ۲

کد هرباریوم ی	نام محلی	نام فارس ی	نام علمی	تیره گیاهی	فرم روی شی	دوره زندگ ی	اندام مصر فی	نحوه مصرف	موارد مصرف		
									دارویی	خوراکی	صنع تی
N2031	گَوَن	گون گل زرد / گون	*Astragalus verus* Olivier.	Fabaceae	بوته‌ا ی	پایا	صمغ (کتیرا)	خیسان ده در آب، ضماد	لطافت مو، دندان‌درد، معده درد، کنترل ریزش مو، سردرد	-	هیزم
N2032	تِس دازِه	اسپ رس کوهی	*onobrychis cornuta* L.	Fabaceae	بوته‌ا ی	پایا	ساقه	-	-	تنقلات	هیزم
N2033	خَرخَر و	ماش ک کلاغ ی/ ماش ک متنوع	*Vicia variabilis* Grossh.	Fabaceae	علفی	یکس اله	دانه	خام	-	آقندنون، آش، سبزی‌پلو ، کوکوسب زی	-
N2034	خیارو	خیار ک	*Ixiolirion tataricum* (Pa ll.) Herb.	Ixioliriace ae	علفی	پایا	گل	خام	رفع عطش و تشنگی	-	-
N2035	ماسور ه گُلِک	گزنه سفید ساقه آغوش	*Lamium amplexicaule* L.	Lamiacea e	علفی	یکس اله	برگ	تازه (خورد شده)	-	ترکیب با چای سیاه (دمنوش)	-
N2036	کاکّل کوتی	کاک وتی کوهی	*Ziziphora clinopodioide s* L.	Lamiacea e	علفی	بوته‌ا ی	پایا	برگ، گل	دم‌کرد ه، دمنو ش	سرماخورد گی	ترکیب با دوغ، ماست و سالاد، ادویه غذا	-
N2037	پوتینِ ک	نعنا پونه	*Mentha longifolia* (L.) Huds.	Lamiacea e	علفی	پایا	برگ، ریشه	پودر شده، دم‌کرد ه، دمنو ش	سرماخورد گی، شکم‌درد، عفونت بدن، عفونت رحم، خلط‌آور	ترکیب همراه با چای سیاه (دمنوش)	-

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-25]

[DOI: 10.22034/pec.13.26.169]

ادامه جدول ۲

کد هرباری ومی	نام محلی	نام فارسی	نام علمی	تیره گیاهی	فرم رویشی	دوره زندگی	اندام مصرفی	نحوه مصرف	موارد مصرف		
									دارویی	خوراکی	صنعتی
N2038	چای کوهی	چای چوپان، چای پشمی	*Stachys lavandulifolia* Vahl.	Lamiaceae	علفی	پایا	برگ، سرشاخهٔ گل‌دار	دم‌کرده، دمنوش	فشارخون، رقیق‌کننده خون، اعصاب، آرامش بخش	ادویه غذا، طعم‌دهنده در ترشی، ترکیب همراه با چای سیاه (دمنوش)	-
N2039	آویشن	آویشن کرمانی	*Thymus carmanicus* Jalas.	Lamiaceae	بوته‌ای	پایا	برگ، سرشاخهٔ گل‌دار	دم‌کرده، دمنوش، پودر شده	سنگ کلیه، دیابت، سرماخوردگی، عفونت، نشاط‌آور	-	-
N2040	گورِن گ	برازم بل	*Perovskia abrotanoides* Karel.	Lamiaceae	درختچه‌ای	چندساله	برگ	دم‌کرده، ضماد، خشک شده	خواب راحت، نفخ شکم، گوش‌درد	سبزی‌پلو	-
N2041	مَلِکی، شیر پنیر	پنیرک گلریز	*Malva parviflora* L.	Malvaceae	علفی	پایا	برگ، دانه	دم‌کرده، آب‌پز، تازه (خورد شده)	سرماخوردگی، عفونت، سینه‌پهلو، زخم	-	-
N2042	شاتره	شاه‌تره ایرانی	*Fumaria officinalis* L.	Papaveraceae	علفی	یکساله	برگ، ساقه	جوشانده، پودر شده، خشک شده، کوبیده شده همراه با حنا	جوش و خارش بدن، تقویت سر، رفع سردرد	-	-

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-25]

[DOI: 10.22034/pec.13.26.169]

ادامه جدول ۲

کد هرباری ومی	نام محلی	نام فارسی	نام علمی	تیره گیاهی	فرم رویشی	دوره زندگی	اندام مصرفی	نحوه مصرف	موارد مصرف		
									دارویی	خوراکی	صنعتی
N2043	بالنگ	بارهنگ	*Plantago major* L.	Plantaginaceae	علفی	پایا	دانه، برگ	دم‌کرده، تازه (خورد شده)	سرفه، زخم، عفونت، سرماخوردگی	-	-
N2044	کِردِه کُتِل	کلاه میرحسن	*Acantholimon cephalotoides* Rech f.	Plumbaginaceae	بوته‌ای	پایا	ساقه	-	-		هیزم
N2045	آسبِ دِم	ریش‌بابا	*Stipa arabica* Trin. & Rupr.	Poaceae	علفی	چندساله	انتهای ساقه	خام	هضم غذا	-	-
N2046	آکِس	نی/ قمیش	*Arunelo donex* L.	Poaceae	علفی	پایا	سرشاخه	تازه	-	-	نرم جارو
N2047	مِرچا	علف بره	*Festuca ovina L.*	Poaceae	علفی	پایا	برگ	-	-	-	-
N2048	تِل‌پا	ترشک	*Rumex* sp.	Polygonaceae	علفی	یکساله	برگ، دانه	تازه (خرد شده)، دم‌کرده	اسهال و استفراغ کودکان، خلط‌آور، سرماخوردگی، عفونت	-	رنگرزی
N2049	وَرفِ لیم	آلاله برفزی	*Ficaria kochii* (Ledeb.)	Ranunculaceae	بوته‌ای	چندساله	برگ، گل	خشک شده، تازه (خورد شده)	کمردرد، استخوان‌درد، سرماخوردگی، تب‌بر	تنقلات	-
N2050	تَنگِس	سیاه تنگرس، ارجنک	*Rhamnus* sp.	Rhamnaceae	درختچه‌ای	پایا	ساقه	جوشانده	دیابت	آش، ته‌چین، خورشت، بورانی	-

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-25]

[DOI: 10.22034/pec.13.26.169]

ادامه جدول ۲

کد هرباریومی	نام محلی	نام فارسی	نام علمی	تیره گیاهی	فرم رویشی	دوره زندگی	اندام مصرفی	نحوه مصرف	موارد مصرف		
									دارویی	خوراکی	صنعتی
N2051	آزو	نسترن	*Rosa canina* L.	Rosaceae	درختچه‌ای	پایا	میوه، گل	خام و تازه	سنگ کلیه، سرماخورد گی، شکم‌درد، قلب	میوه، مربا	-
N2052	آزو	نسترن وحشی	*Rosa beggeriana* Schrenk.	Rosaceae	درختچه‌ای	پایا	میوه، گل	خام و تازه	سنگ کلیه، سرماخورد گی، شکم‌درد، قلب	-	-
N2053	اَرغِنه	رز ایرانی	*rosa persica* Michx. ex Juss.	Rosaceae	درختچه‌ای	پایا	شاخه	دودداد ن	درد و عفونت سینه	میوه	-
N2054	وَلی ک	ولیک	*Crataegus nigra* Waldst.& Kit.	Rosaceae	درختی	پایا	میوه	خام	-	آش ماست، بورانی، ماش پتی	-
N2055	مور ت	سداب	*Haplophyllum* sp.	Rutaceae	علفی	پایا	برگ، گل، ساقه	پودر شده، ضماد، پانسمان	ضربه خوردگی مفاصل و استخوان، سردرد، خارش و حساسیت پوستی	-	-
N2056	بید	بید سفید	*Salix alba* L.	Salicaceae	درختی	چندساله	برگ	پانسمان (قرارداد ن بر روی بدن)	تب‌بر	-	-

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-25]

[DOI: 10.22034/pec.13.26.169]

ادامه جدول ۲

کد هرباریومی	نام محلی	نام فارسی	نام علمی	تیره گیاهی	فرم رویشی	دوره زندگی	اندام مصرفی	نحوه مصرف	موارد مصرف		
									دارویی	خوراکی	صنعتی
N2057	گودونبُ لی	گل ماهور تماشایی	*Verbascum speciosum* Schrad.	Scrophulariaceae	علفی	دوساله	برگ، گل، شیرابه	جوشانده، دم‌کرده، دود کردن، ضماد	عفونت، گوش‌درد، ترک‌های دست‌وپا، دندان‌درد، حرارت و بوی بد پا	-	-
N2058	گزِنه	گزنه	*Urtica dioica* L.	Urticaceae	علفی	پایا	برگ، ریشه	دم‌کرده، تازه (خورد شده)	دیابت، چربی خون، فشارخون، زانودرد	شربت، رب، میوه، آبمیوه، مربا، نان، چاشنی غذاها، ترشو	-
N2059	اسفند	اسپند	*Peganum harmala* L.	Zygophylaceae	علفی	پایا	دانه	خیسانده در آب، دود کردن، دم‌کرده، پانسمان	دل‌درد، چاقی، آلزایمر، اسهال	آش کشک، سبزی‌پلو، ته‌چین، کوکو	تابلوی چشم نظر

بحث و نتیجه‌گیری

به دلیل تنوع در پوشش گیاهی مراتع شاه‌کوه سفلی و جایگاه ویژه دانش سنتی استفاده از گیاهان دارویی در میان ساکنان بومی، این منطقه برای انجام مطالعات قوم‌گیاه‌شناسی مناسب است. خبرگان محلی افرادی بودند

که به درمان بیماری‌ها توسط گیاهان دارویی خودرو اعتقاد داشتند و حتی از آن‌ها برای تهیه خوراک نیز استفاده می‌کردند و نیز باور داشتند که خوراک تهیه‌شده از این گیاهان برای سلامت عمومی بدن، پیشگیری و بهبود امراض مفید است (اربابی و همکاران، ۱۴۰۲).

بر اساس مصاحبه‌های صورت‌گرفته با خبرگان محلی، اطلاعات کسب شده شامل شناسایی گیاهان، خصوصیات ظاهری، خواص درمانی، شیوه و مقدار مصرف گیاهان بود. با توجه به یافته‌ها، منطقه مطالعاتی دارای ۵۹ گونه گیاه دارویی از ۲۸ خانواده گیاهی بوده است که تیره‌های Asteraceae، Lamiaceae، Fabaceae، Rosaceae و Apiaceae (شکل ۲) به ترتیب بیشترین سهم را دارا بودند.

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-25]

[DOI: 10.22034/pec.13.26.169]

خانواده‌های مذکور دارای غنای بیشتری نسبت به سایر گونه‌ها بودند و هر کدام از این تیره‌ها از نظر استفاده دارویی و خوراکی دارای خواص و کارکرد مختلفی هستند. قطع به یقین این منطقه دارای گونه‌های دارویی بیشتری است که ساکنان منطقه آن‌ها را نمی‌شناختند و یا از خواصشان بی اطلاع بودند. این امر نشان‌دهنده عدم انتقال کامل اطلاعات دانش بومی در طی نسل‌ها بوده و این گنجینه گرانبها با فوت پیرزن و پیرمردها به فراموشی سپرده شده است. حسینی و همکاران (۱۳۹۹) در بررسی قوم‌گیاه‌شناسی گیاهان دارویی منطقه جنوب کرمان دریافتند که بیشترین استفاده درمانی گیاهان در میان بومیان این منطقه، مربوط به تیره‌های Asteraceae، Apiaceae و Lamiaceae است. همچنین طبق نتایج تحقیق مردم گیاه‌شناسی آروین و فیروزه (۱۴۰۰)، عمده مصارف گیاهان دارویی منطقه راز و جرگلان استان خراسان شمالی شامل خانواده‌های Asteraceae، Lamiaceae و Apiaceae بوده است. در برخی مطالعات مشخص شده است که خانواده Asteraceae دارای رتبه اول در تعداد گونه‌های گیاهی دارویی است (گنجعلی و خاک‌سفیدی، ۱۳۹۴؛ قدیمی جوینی و قوام، ۱۴۰۰؛ مالکی خضرلو و همکاران، ۱۳۹۵). به‌عنوان مثال، گیاه مردم شناسی گیاهان دارویی منطقه مائونان چین نشان داد که تیره Asteraceae با ۶/۵۲ درصد جزو اولین تیره غالب در بین ۱۱۵ تیره گیاهی بود (Hong et al., 2015). در تحقیق حاضر، برگ‌ها با ۳۳ درصد بیشترین فراوانی اندام مورد استفاده را داشته و گل، ساقه و دانه در رتبه‌های بعدی قرار داشتند (شکل ۳). حائری‌نسب و عباسی (۱۳۹۸) در بررسی قوم‌گیاه‌شناسی گونه‌های سمی شهرستان اردستان، معمری و همکاران (۱۳۹۹) در مطالعه دانش بومی حوزه آبخیز درویش چای سرعین ، لانگ و همکاران (Long et al., 2023) در مطالعه دانش بومی گوانگشی در جنوب کشور چین و سنر و همکاران (Sener et al., 2023) در بررسی جامع قوم گیاه‌شناسی دارویی ۸۰ روستای ترابزون ترکیه نیز گزارش کردند بیشترین بخش مورد استفاده از گیاهان برگ بوده که با مطالعه فوق مطابقت دارد. با توجه به گفته‌های بومیان منطقه مورد مطالعه، می‌توان بیان نمود علاوه بر برگ، اکثر اندام‌های گیاهان اعم از ریشه، ساقه، گل، میوه، دانه، شیرابه و پیاز استفاده‌های دارویی و خوراکی دارند. بررسی و تحلیل مقاله قوم‌گیاه‌شناسی گیاهان دارویی ایران توسط بتولی و همکاران (Batooli et al., 2023) صورت گرفت و نتایج حاکی از آن بود که در مقالات مختلفی که از سال ۱۹۹۹ تا ۲۰۲۲ به بررسی داده‌های قوم‌گیاه‌شناسی پرداختند، اشاره شده است که برگ، گل، میوه، ساقه، ریشه، دانه و اندام هوایی از آمار بالاتری نسبت به سایر اندام‌های هوایی نظیر ریزوم، پوست، شیره، گیاه کامل، صمغ، پیاز، خار و رزین برخوردار است. طبق نتایج کسب شده، اکثر گیاهان در نزد افراد محلی دارای کاربرد دومنظوره (گیاهی- خوراکی) بوده‌اند ولیکن ممکن است اندام مصرفی در هرکدام از کاربردها متفاوت باشد. همچنین هر یک از اندام‌های گیاهان دارویی که دارای خواص دارویی هستند، برای درمان بیماری‌های خاص و به‌روش‌های خاصی استفاده می‌شوند. به‌طور مثال ریشه گیاه زرشک (*Berberis integerrima* Bunge.) برای درمان دیابت و ترمیم شکستگی استخون‌ها کاربرد دارد درصورتی‌که میوه آن به‌صورت خام، آبمیوه، شربت، مربا، چاشنی غذا و ترشو (در فصل تابستان رب حاصل از میوه زرشک را با آب خنک ترکیب کرده و به‌عنوان غذا همراه با نان میل می‌نمایند) استفاده می‌شود. برگ گیاه یونجه (*Medicago sativa* L.) به‌صورت تازه در سبزی پلو برای درمان عفونت و سینه پهلو مناسب است اما برگ کوبیده شده آن به‌صورت پانسمان برای درمان زخم کاربرد دارد. دود کرده برگ گیاه گل ماهور تماشایی (*Verbascum Speciosum* Schrad.) برای درمان عفونت استفاده می‌شود در حالی که شیرابه آن برای درد دندان مورد استفاده واقع می‌شود. خیسانده دانه خاکشیر (*Descurainia sophia* L.) برای رفع یبوست، اسهال، گرمازدگی و حالت تهوع کارکرد دارد در حالی‌که اگر دانه خیس‌خورده آن را بر روی گلو پانسمان کنند، درد گلو را تسکین می‌دهد. بومیان دهستان چوپانان در شمال شهرستان نایین از برگ و گل گیاه درمنه (*Artemisia aucheri* Boiss.) به‌صورت پودرشده برای درمان دل‌درد و از جوشانده آن به عنوان مسکن استفاده می‌نمایند (طباطبایی و همکاران، ۱۳۹۸). امراللهی جلال‌آبادی و همکاران اذعان داشتند مردمان محلی مراتع گوغر بافت استان کرمان از میوه گیاه بنه (*Pistacia atlantica*) به دو صورت خام و پخته استفاده می‌کنند. میوه گیاه علاوه بر خاصیت دارویی که در بین مردم محلی دارد و در کاهش سردرد مؤثر است، در تهیه غذایی محلی هم کاربرد دارد که به آب بنه معروف است. همچنین ایشان از برگ پودرشده

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-25]

[DOI: 10.22034/pec.13.26.169]

گیاه مریم گلی (*Salvia ceratophylla*) بر روی کشک و ماست و دوغ ریخته و مصرف خوراکی دارد و دم کرده برگ آن در درمان دل درد و رفع اسهال کارکرد سنتی دارد. نتایج این مطالعات با تحقیق حاضر مطالبقت دارد.

بررسی‌های محققان نشان می‌دهد که خانوارهای روستایی در تمام جهان برای رفع نیازهای دارویی و خوراکی به گیاهان وابسته هستند. یافته‌های این پژوهش گویای آن است که اولویت‌دارترین شیوه سنتی مصرف گیاهان دارویی توسط افراد محلی منطقه شاه‌کوه سفلی به‌صورت دم‌کرده و دمنوش بوده و پرکاربردترین خواص درمانی گیاهان روستای شاه‌کوه سفلی در درمان مشکلات گوارشی نظیر دل درد، معده درد، ریفلاکس معده، حالت تهوع، اسهال و... (۱۸ گونه)، سرماخوردگی، سرفه، تب (۱۵) گونه و سپس دیابت (۱۳ گونه) بوده است. نتایج تحقیق مطالعات قوم‌گیاه‌شناسی خدایاری و همکاران (۱۳۹۳)، علی‌میرزایی و همکاران (۱۳۹۶)، سعادت‌پور و همکاران (۱۳۹۶) حسینی و همکاران (۱۳۹۸)، کیاسی و همکاران (۱۳۹۸) و دلفان و همکاران (۱۳۹۸) بیانگر آن بود که بیشترین استفاده دارویی از گیاهان به درمان بیماری گوارشی مربوط می‌شود که با تحقیق حاضر مطابقت دارد. کیاسی و فروزه (۱۳۹۸) در مطالعهٔ مردم گیاه‌شناسی شهرستان آباده، بیشترین کاربرد سنتی برای درمان بیماری گوارشی، تصفیهٔ خون و تنظیم فشارخون، قند خون، چربی خون، ضدعفونی‌کردن، خلط‌آور و ضد سرفه و سرماخوردگی گزارش نمودند. حسینی و همکاران (۱۴۰۰) شایع‌ترین کاربرد درمانی گیاهان را در درمان بیماری تنفسی، گوارش، زنان، زایمان، عفونی و متابولیک گزارش نمودند. همچنین نتایج پژوهش علی‌میرزایی و همکاران (۱۳۹۶)، حسینی و همکاران (۱۳۹۸) و دلفان و همکاران (۱۳۹۸) بیانگر آن بود که بیشترین استفادهٔ دارویی از گیاهان به درمان بیماری گوارشی مربوط می‌شود گینکو و همکاران (Ginko et al., 2023) پس از جمع‌آوری داده‌های مردم گیاه‌شناسی شهرداری منطقه زاویدوویچی در مرکز بوسنی و هرزگوین گزارش نمودند که بیشترین موارد مصرف دارویی گیاهان به شیوه سنتی در برای درمان بیماری گوارشی، اورولوژی و تنفسی است. همچنین مطالعات قوم‌گیاه‌شناسی در مناطق دیگر کشور نظیر عجب‌شیر در استان آذربایجان شرقی، نکا در استان مازندران، بهبهان در استان خوزستان و راز و جرگلان در استان خراسان شمالی نشان داد که رایج‌ترین شیوه مصرف گیاهان دارویی به صورت دم‌کرده و جوشانده و سپس تازه و خام خواری بوده است (مالکی خضرلو و همکاران، ۱۳۹۵؛ قلی‌پور و همکاران، ۱۳۹۳؛ طغرانگار و همکاران، ۱۳۹۹؛ آروین و فیروزه، ۱۴۰۰). امره و همکاران (Emre et al., 2021)، سارگین و همکاران (Sargin et al., 2015)، سارگین و بیوک سنگیز (Sargin and Buyukcengiz., 2019) مطالعاتی در منطقهٔ مرسین انجام دادند که نشان داد متداول‌ترین شیوهٔ استفاده از گیاهان دارویی منطقه، دم‌کرده است.

بررسی دانش قوم‌گیاه‌شناسی گیاهان دارویی منطقه مورد مطالعه نشان داد که بومیان برای مقابله با بیماری‌های ایجاد شده از گیاهان دارویی خودروی منطقه، به روش‌های مختلف استفاده‌های متنوعی می‌نمایند. با توجه به مطالب ارائه شده در جدول ۲، برای درمان هرگونه بیماری، از بخش‌های مختلف گیاهان و به شیوه‌های گوناگون استفاده صورت می‌گیرد. به‌طور مثال دم‌کرده گل و سرشاخه‌های گلدار بومادران (*Achillea biebersteinii* Afan.، L. *Achillea millefolium*) به‌صورت نوشیدنی برای درمان دل‌درد، معده درد و سوزش معده مناسب است ولیکن مصرف آن به‌صورت شست و شوی بدن سبب کاهش حالت تهوع و رفع سردی و گرمی بدن نوزادان می‌شود. خیسانده ریشه تازه کاسنی (*Cichorium intybus* L.) برای درمان کبد چرب، جوشانده ریشه برای درمان چربی و فشار خون، دیابت و زردی نوزادان و همچنین دم‌کرده گل‌های آبی رنگ آن سبب درمان آب مروارید و سنگینی پلک می‌شود. برگ کوبیده شده شاه‌تره ایرانی (*Fumaria officinalis* L.) همراه با حنا هم برای تقویت سر مفید است و هم قرار دادن این ترکیب بر روی پوست سبب رفع خارش می‌شود. بومیان این منطقه از ترکیب ریشه هواچوبه (*Onosma dichroanthum* Boiss.) با دنبه بز، ضمادی تهیه می‌نمایند که دارای طبع سرد بوده و در مواقع سوختگی، زخم، بریدگی و عفونت کاربرد دارد. به اذعان بومیان، مصرف ۷ عدد از دانه ارس (*Juniperus excelsa* M.Bieb) موجب آن می‌شود که تا ۷ سال دچار چشم درد نشوند. در نزد افراد محلی گیاه آلاله برفزی (*Ficaria kochii* (Ledeb.)) بسیار پر خاصیت شمرده شده و مصرف آن به‌صورت تازه و خردشده در سبزی‌پلو برای درمان کمردرد، پادرد، سرماخوردگی و تب مورد استفاده قرار می‌گیرد. مقایسه کارکردهای مختلف گیاهان در این روستا با سایر

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-25]

[DOI: 10.22034/pec.13.26.169]

نقاط کشور بیانگر تشابه موارد مصرف آن‌ها است. برای مثال بارانی و همکاران (۱۳۹۱) در منطقه چهارباغ استان گلستان اذعان داشتند که بومیان میوه زرشک (*Berberis vulgaris*) را برای درمان فشار و چربی خون و نیز رقیق-کننده خون مصرف می‌کنند و جوشانده سیاه‌رنگ ریشه برای دفع انگل دام و انسان و سفت‌شدن استخوان‌های انسان‌ها کاربرد دارد. نتایج تحقیق وی با یافته‌های تحقیق حاضر مطابقت دارد. در تحقیق شریفی‌فر و همکاران (۱۳۹۲)، علی‌میرزایی و همکاران (۱۳۹۶) و حسینی و همکاران (۱۳۹۸) کاربرد مشابهی برای گونه بومادران به‌عنوان تب‌بر، دل‌پیچه و دل‌درد ارائه شده است که با مطالعه حاضر همخوانی دارد. نتایج تحقیق آل ابراهیم و نبی‌پور (۱۳۹۷) حاکی از آن است که مردم منطقهٔ کنگان عسلویه از درمنه دشتی برای دردهای شکمی، آویشن شیرازی برای درمان سرماخوردگی و درد شکمی، سربرنجاسف (بومادران) در درمان کولیک نوزادان و رفع زردی استفاده می‌نمایند که با نتایج تحقیق حاضر مطابقت دارد. در تحقیق ابطحی (۱۳۹۷) و طغرانگار و وفادار (۱۴۰۳)، گیاه پنیرک دارای اثرات کمک‌کننده بر درمان سرماخوردگی و نرم‌کننده سینه است. شیرابه درون گیاه گون بهبوددهنده دستگاه گوارش و تقویت موی سر و نیز گیاه گزنه به‌عنوان ضد درد و کاهنده فشار خون است و همه این موارد با تحقیق حاضر مطابقت دارد.

بر اساس یافته‌های پژوهش، اکثر گیاهان مورد استفاده بومیان در فصل بهار روییده و برداشت می‌شوند و بر این باور هستند که نباید گیاهان را از ریشه برداشت نمود؛ زیرا گیاه باید سال‌های بعد نیز رشد کند و نابود نشود. به گفته ایشان اگر نیاز به برداشت ریشه گیاهی مانند زرشک (*Berberis integerrima* Bunge.) باشد، سعی می‌کنند آن را در پاییز برداشت نمایند تا گیاه آسیب کمتری ببیند. همچنین ایشان در فصل تابستان برای جمع‌آوری دانه‌های خاکشیر (*Descurainia sophia* L.) همراه با تشت یا کیسه به مراتع رفته، آن را زیرگیاه قرار داده و سپس ساقه گیاه را تکان داده تا دانه‌ها برداشت شوند، زیرا هنگام برداشت، مقداری از دانه بر روی خاک ریخته و مجدد برای سال بعد جوانه می‌زند و اینگونه نه تنها دانه‌های برداشت شده خاک‌آلود نمی‌شود بلکه از انقراض گیاهان نیز جلوگیری خواهد شد. همچنین کهنسالان این روستا اشاره نمودند که در قدیم اگر درخت جوان ارس (*Juniperus excelsa* M.Bieb) را قطع می‌کردند بومیان می‌گفتند: «فلانی قتل کرده است.» این جمله بدین معنی است که قطع درختان جوان در میان محلیان رواج نداشته و فردی که این عمل را انجام می‌داد از میان مردمان روستا طرد می‌شد. مراقبت و برداشت صحیح از مراتع توسط بهره‌برداران این منطقه مبین آن است که ایشان در برداشت گیاهان محتاط گونه عمل نموده و نگران انقراض گونه‌های گیاهی و در نتیجه تخریب مراتع هستند.

یکی از نتایج به‌دست‌آمده آن است که از میان ۵۰ شرکت‌کننده در مصاحبه، زنان مشارکت و اطلاعات بیشتری نسبت به مردان داشتند و شاید بتوان این‌گونه بیان نمود که زنان محلی به دلیل بر عهده داشتن وظیفه آشپزی و جمع‌آوری اکثر گیاهان خوراکی و دارویی منطقه و نیز فرصت کافی برای ارتباط‌گیری با افراد سالخورده، اطلاعات و مشارکت حداکثری را دارا بودند؛ البته جایگاه و اطلاعات مردان محلی در دانش سنتی را نمی‌توان نادیده انگاشت. درست است که مردان این روستا اطلاعات جامع در خصوص طبع، شیوه طبخ و خواص گیاهان نداشتند اما ایشان اطلاعات جامعی در خصوص شناسایی عرصه‌ها، دام‌ها، زیستگاه و مکان رویش گیاهان داشتند و اغلب گیاهانی را جمع‌آوری می‌نمایند که دورتر از روستا می‌روید. به عنوان مثال اشترغاز (*Ferula karakalensis* Korovin) و ورف‌لیم (*Ficaria kochii*) که در بِنار (مکان‌های سایه و سردسیر) می‌روید را مردان جمع‌آوری می‌نمایند. در جوامع بومی غرب و اروپا مردان، بی‌سوادان و افراد کهنسال دانش غنی‌تری نسبت به تحصیل‌کردگان، زنان و جوانان دارند درصورتی‌که در جوامع شرقی و به‌خصوص ایران، دانش بومی در زنان مسن بیشتر و بهتر از دانش مردان است؛ زیرا ایشان از گذشته تاکنون پزشک خانه، آشپز، قالی‌باف، تولیدکننده گوشت و روغن و... بوده و همچنین ایشان دلبستگی عمیقی نسبت به هر آنچه که سنتی باشد، دارا هستند. (Giday et al., 2009؛ فرهادی، ۱۳۸۶؛ Chaachouay et al., 2019). مطالعه شجاع‌پور (۱۴۰۱) اشاره دارد که زنان ایل قشقایی در زمینه خواص درمانی گیاهان دارویی و شیوه مصرف آن‌ها اطلاعات بیشتری دارند و بالعکس، مردان بیشترین اطلاعات را در رابطه با رویشگاه گیاهان دارند که این یافته‌ها با تحلیل نقش مردان و زنان ایل قشقایی در زندگی عشایری ایشان قابل توجیه است. همچنین وکس (Voeks., 2007) نیز به توانایی درونی زنان

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-25]

[DOI: 10.22034/pec.13.26.169]

برزیلی در رعایت و مراقبت بهداشتی اعضای خانواده اشاره دارد. وی همچنین بیان کرده است که مردان نقش اصلی در چراندن دام‌ها و شناسایی رویشگاه گیاهان را دارا هستند. موارد مذکور، صحت یافته‌های پژوهش حاضر را توجیه می‌نماید.

بومیان منطقه در خصوص زمان و میزان مصرف گیاهان دارویی اطلاعات کافی داشتند. این‌گونه بیان می‌شد که مقدار مصرف گیاهان دارویی بستگی به مواردی نظیر سن، نوع بیماری و قوای جسمانی و سلامت روحی فرد دارد. مثلاً در درمان حالت تهوع و زردی نوزادان فقط ۱ قاشق کوچک از خاکشیر که شامل ۲ تا ۳ دانه خاکشیر همراه با آب است مصرف می‌شود ولی در درمان یبوست بزرگسالان ۱ لیوان خاکشیر خیسانده در آب مصرف می‌شود و بهتر است صبح به‌صورت ناشتا مصرف شود. همچنین در زمان افسردگی و ناراحتی نباید از مورت استفاده شود. این تحقیق با یافته‌های تحقیق فروزه (۱۳۹۳) و دیف‌رخش (۱۳۹۱) مطابقت دارد.

امروزه تعداد طبیبان محلی بشدت کاهش یافته و حتی در بسیار از مناطق مانند روستای شاه‌کوه سفلی، درمانگر سنتی وجود ندارد؛ دیگر اینکه بسیاری از افراد بومی از خواص درمانی برخی گیاهان بی اطلاع بوده و یا خواص آن‌ها را فراموش کرده‌اند و همچنین وجود دانش سنتی استفاده از گیاهان دارویی در نزد افراد کهنسال و انتقال آن به‌صورت شفاهی، سبب انتقال ناقص اطلاعات به نسل‌های آینده می‌شود و همین مسائل را می‌توان دلیل نابودی این دانش گرانبها دانست. استفاده از گیاهان دارویی منطقه هدف به دلیل در دسترس بودن، بی‌ضرر بودن، رایگان بودن و به علاوه داشتن خاصیت درمانی تبدیل به آداب و رسوم مردمان آن شده است. روستای شاه‌کوه سفلی به دلیلی موقعیت جغرافیایی مناسب و تنوع گونه‌ای غنی می‌تواند در حفظ، بهره‌برداری و فروش گیاهان دارویی حائز اهمیت باشد. ثبت دانش قوم‌گیاه‌شناسی این منطقه نه تنها سبب حفظ و انتقال دانش بومی مردمان این منطقه می‌شود، بلکه می‌تواند زمینه‌ساز کشف و تولید داروهای جدید گردد.

از طرفی، پژوهش‌های دانش بومی با محدودیت‌هایی مواجه هستند که باید به آن‌ها توجه شود که محدودیت تعداد مصاحبه‌شوندگان یکی از این چالش‌هاست؛ زیرا دسترسی به افراد مسن و متخصصان محلی که دانش عمیق‌تری در مورد گیاهان دارویی دارند، ممکن است دشوار باشد. همچنین محدودیت منطقه جغرافیایی نیز تأثیرگذار است؛ چراکه پژوهش‌ها معمولاً بر روی یک منطقه خاص متمرکز می‌شوند و نتایج ممکن است قابل تعمیم به سایر مناطق نباشند.

بهره‌برداران و مدیران این روستا با اجرای پیشنهادهایی نظیر تشکیل شبکه‌های همکاری در میان ساکنان روستا و سایر روستاهای اطراف در زمینه گیاهان دارویی از طریق برگزاری نمایشگاه و بازارچه‌های محلی با هدف تبادل اطلاعات و کمک به معیشت خانوار، برگزاری برنامه‌های آگاهی بخشی در زمینه گیاهان در حال انقراض و یا گونه‌های مهاجم به منزله حفظ تنوع زیستی، ایجاد فرصت شغلی ناشی از بازاریابی گیاهان دارویی، انجام تحقیقات علمی بیشتر بر روی گیاهان و برگزاری کارگروه‌های آموزشی برای ترویج دانش به تمامی ساکنان روستا می‌توانند از دانش بومی خود بهره‌برداری کرده و به توسعه پایدار و اقتصادی خود کمک نمایند.

تضاد منافع

نویسندگان این مقاله اعلام می‌دارند که یافته‌های تحقیق حاضر تضاد منافعی در بر ندارد.

سپاسگزاری

محققان بر خود واجب می‌دانند مراتب قدردانی و تشکر خود را از تمامی اهالی روستای شاه‌کوه سفلی برای انجام این پژوهش اعلام نمایند.

منابع

آروین، پ.، فیروزه، ر. ۱۴۰۰. اتنوبوتانی گیاهان دارویی منطقه راز و جرگلان در استان خراسان شمالی، گیاهان دارویی و معطر ایران، ۳۷(۶): ۹۰۷-۸۷۳.

آل ابراهیم، ع.ر.، نبی‌پور، ا. ۱۳۹۷. اتنوفارماکولوژی گیاهان دارویی منطقه کنگان-عسلویه، دوماهنامه طبّ جنوب، ۲۱(۵): ۴۲۵-۴۰۹.

ابطحی، ف.س. ۱۳۹۷. مطالعه اتنوبوتانی برخی گیاهان دارویی شهرستان شازند، استان مرکزی، فصلنامه گیاهان دارویی، ۱۸(۷۰): ۱۹۷-۲۱۱.

امراللهی جلال‌آبادی، ا.ر.، فروزه، م.ر.، بارانی، ح.، یگانه، ح. ۱۳۹۹. مطالعه دانش بومی گیاهان مورد استفاده بهره‌برداران در مراتع گوغر بافت استان کرمان، دو

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-25]

[DOI: 10.22034/pec.13.26.169]

فصلنامه علمی دانش‌های بومی ایران، ۶(۱۴): ۳۶۹-۴۲۴.

اربابی، م.، رئیسی، ع.ا.، ولی زاده، م. ۱۴۰۲. بررسی اتنوبوتانی گیاهان دارویی ایرانشهر در استان سیستان و بلوچستان، مجله طب سنتی اسلام و ایران، ۱۴(۱): ۲۹-۳۸.

اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان گلستان. ۱۳۹۹. مطالعات تفصیلی-اجرایی حوزه آبخیز شاه‌کوه پایین، جلد اول: فیزیوگرافی.

اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان گلستان. ۱۳۹۹. مطالعات تفصیلی-اجرایی حوزه آبخیز شاه‌کوه پایین، پوشش گیاهی.

بارانی، ح.، بهمنش، ب.، شهرکی، م.ح. ۱۳۹۱. دانش بومی گیاه شناسی گیاهان دارویی منطقه چهارباغ از مراتع استان گلستان، نشریه دانش‌های بومی ایران، ۲: ۶۱-۸۶.

بازگیر، ا.، پورهاشمی، م. ۱۴۰۰. گیاه مردم نگاری گیاهان خودروی منطقه بسطام از شهرستان سلسله، استان لرستان، دو فصلنامه علمی دانش‌های بومی ایران، ۸ (۱۵): ۱۵۸-۸۵.

بی‌باک، ح.، مقبلی هنزائی، ف. ۱۳۹۵. جمع‌آوری، شناسایی و استفاده سنتی و بومی گیاهان دارویی در شهرستان جیرفت، فصلنامه گیاهان دارویی، ۱۶(۴)(۶۴): ۱۱۶-۱۴۰.

حائری نسب، م.، عباسی، ش. ۱۳۹۸. اتنوبوتانی گیاهان دارویی و معرفی برخی گونه‌های سمی شهرستان اردستان (استان اصفهان)، فصلنامه گیاهان دارویی، ۱۸(۲)(۷۰): ۱۴۳-۱۲۲.

حسینی، س.، حشمتی، غ.ع.، فروزه، م.ر.، کرمی، پ. ۱۴۰۰. دانش بومی گیاهان دارویی کوهستان و دهستان آبیدر سنندج، فصلنامه علمی دانش‌های بومی ایران، ۸(۱۶): ۳۹۵-۳۴۳.

حسینی، س.ح.، بی‌باک، ح.، رمضانی قراء، ع.ا. ۱۳۹۹. بررسی اتنوبوتانی گیاهان دارویی منطقه جنوب کرمان، فصلنامه اکوفیتوشیمی گیاهان دارویی، ۲۹(۸)(۱): ۳۰-۶۳.

حسینی، م.، فروزه، م.ر.، بارانی، ح. ۱۳۹۸. شناسایی و بررسی اتنوبوتانی منتخبی از گیاهان دارویی شهرستان نیشابور (مطالعه موردی: مراتع زبرخان)، فصلنامه گیاهان دارویی، ۱۸(۲)(۷۰): ۲۱۲-۲۳۱.

خدایاری، ح.، امانی، ش.، امیری، ح. ۱۳۹۳. اتنوبوتانی گیاهان دارویی شمال شرق استان خوزستان، اکوفیتوشیمی گیاهان دارویی، ۲(۴)(۸): ۱۲-۲۶.

دلفان، ا.، خدایاری، ح.، عزیزی، خ. ۱۳۹۸. اتنوبوتانی گیاهان دارویی بومی در مناطق زاغه و بیرانشهر، استان لرستان، ایران، فصلنامه اکوفیتوشیمی گیاهان دارویی، ۴: ۶۴-۸۲.

دهداری، س.، فرجی، م.، چراغیان، ع.، قربانی، م. ۱۳۹۶. بررسی دانش بومی زنان روستایی در تولید و مدیریت محصولات دامی- روستای امامزاده صالح کوتاه، مجله مرتع، ۱۱(۳): ۳۰۶-۳۲۰.

دیف رخش، س.م. ۱۳۹۱. بررسی دانش بومی (اتنوبوتانی و اتنواکولوژی) مهمترین گونه‌های غیر علوفه‌ای (خوراکی، دارویی و صنعتی) منطقه دلی کما (استان کهگیلویه و بویر احمد). پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته مرتعداری، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان. ایران.

سعادت‌پور، م.، بارانی، ح.، عابدی سروستانی، ا.، فروزه، م.ر. ۱۳۹۶. بررسی اتنوبوتانی گیاهان دارویی سجاسرود (استان زنجان)، مجله داروهای گیاهی، ۳: ۱۸۵-۱۹۳.

سعیدی گراغانی، ح.ر.، ارزانی، ح.، قربانی، م.، جهانبخش گروهی، ن. ۱۳۹۵. تحلیل ساختار اجتماعی و دانش بومی ایل محمدی سلیمانی شهرستان جیرفت، مجله مرتع، ۱۰(۱): ۱۲۳-۱۰۹.

سمیعی، م.، فروزه، م.ر. ۱۴۰۱. شناسایی دانش بومی بهره‌برداری از محصولات فرعی جنگل‌نشینان شهرستان رامیان، دانش‌های بومی ایران، ۹ (۱۸): ۱۷۱-۱۰۵.

شجاع‌پور، د. ۱۴۰۱. بررسی انتقال و تغییرات دانش بومی گیاهان دارویی در بین بهره‌برداران سنتی ایران (مطالعه موردی: عشایر ایل قشقایی). پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، گرگان.

شریفی‌فر، ف.، محرم‌خانی، م.ر.، معطر، ف.، باباخانلو، پ.، خدامی، م. ۱۳۹۲. مطالعه اتنوبوتانی برخی از گیاهان دارویی ناحیه کوه جوپار استان کرمان، مجله دانشگاه علوم پزشکی کرمان، ۲۱(۱): ۳۷-۵۱.

طباطبایی ،س.م.، عواطفی، ه.م.، جلالی،س. غ.ع.، امین، غ.ر. ۱۳۹۸. دانش سنتی استفاده از گیاهان دارویی بومی (دهستان چوپانان در شمال شهرستان نایین)، مجله

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-25]

[DOI: 10.22034/pec.13.26.169]

طب سنتی اسلام وایران، ۱۰(۲) :۱۵۷-۱۸۴.

طغرانگار، ز.، وفادار، م.، قربانی نهوجی، م .۱۳۹۹. مطالعه اتنوفارماکولوژی گیاهان دارویی موثر در درمان بیماری‌های گوارشی شهرستان ماهنشان، فصلنامه گیاهان دارویی، ۱۹: ۲۶۶-۲۹۰.

طغرانگار، ز.، وفادار، م. ۱۴۰۳. مطالعه اتنوبوتانی برخی گیاهان دارویی مبتنی بر دانش بومی زنان در شهرستان زنجان، مجله حفاظت زیست بوم گیاهان، ۱۲(۲۴): ۲۰۳-۲۴۷.

علی‌خواه اصلی، م.، معمری، م.، ناصری، د.، مفتاحی، ش. ۱۴۰۰. مکان‌یابی توسعه گیاه دارویی کاکوتی (*Ziziphora tenuior*) با استفاده از روش ANP Fuzzy در حوزه آبخیز سبلان استان اردبیل، مجله مرتع، ۱۵(۱): ۱۵۶-۱۶۷.

علی‌میرزایی، ف.، بهمنش، ب.، محمدی استادکلایه، ا.، شهرکی، م.ر. ۱۳۹۶. دانش بومی گیاهان دارویی از دیدگاه بهره‌برداران عشایری در مرتع چهل‌کمان استان خراسان رضوی، دو فصلنامه دانش‌های بومی ایران، ۴(۷): ۱۵۸-۲۰۱.

فروزه، م.ر. ۱۳۹۳. بررسی اتنوبوتانی و پیش‌بینی زیستگاه مطلوب برخی از گونه‌های مهم مرتعی (مطالعه‌ی موردی: مرتع دیلگان، استان کهگیلویه و بویراحمد). رساله دکتری. دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، گرگان.

فرهادی، م. ۱۳۸۶. واره، درآمدی بر مردم‌شناسی و جامعه‌شناسی تعاون. شرکت سهامی انتشار. چاپ دوم. ص ۵۴۵.

قدیمی جوبنی، م.، قوام، م. ۱۴۰۰. گیاه مردم‌نگاری گیاهان دارویی و خوراکی روستای جوبن استان گیلان با استفاده از الگوهای آماری و توصیفی، نشریه علمی تحقیقات گیاهان دارویی و معطر ایران، ۲۷(۱): ۱۲۷-۱۴۴.

قلی‌پور، ع. قربانی نهوجی، م.، رسولی، ن.، حبیبی، م. ۱۳۹۳. مطالعه اتنوبوتانیکی گیاهان دارویی دهستان زارم رود نکا (استان مازندران)، گیاهان دارویی، ۱۳(۵۲): ۱۰۱-۱۲۱.

کیاسی، ی.، فروزه، م.ر. ۱۳۹۸. بررسی اتنوبوتانی گیاهان دارویی شهرستان آباده (مطالعه موردی: مرتع آلمالیچه)، مجله طب سنتی اسلام و ایران، ۱۸(۱): ۷۱-۸۷.

گنجعلی، ع.ر.، خاک سفیدی، ع. ۱۳۹۴. شناسایی برخی گونه‌های گیاهان داروئی شهرستان زابل (استان سیستان و بلوچستان) و کاربرد آن‌ها در طب سنتی، مجله طبّ سنتی اسلام و ایران، ۶(۱): ۸۹-۹۶.

مالکی خضرلو، س.، انصاری اردلی، س.، مالکی خضرلو، م. ۱۳۹۵. مطالعه اتنوبوتانی و مصارف سنتی برخی گیاهان دارویی شهرستان عجبشیر، مجله طبّ سنتی اسلام و ایران، ۴(۷): ۴۹۹-۵۰۶.

معمری، م.، عباسی خالکی، م.، دادجو، ف. ۱۳۹۹. اتنوبوتانی (گیاه مردم نگاری) گیاهان حوزه آبخیز درویش چای سرعین با رویکرد دارویی و غذایی، نشریه علمی مرتع، ۱۴(۴): ۶۹۸-۷۱۴.

موسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع. (۱۳۶۷-۱۴۰۰) فلور ایران. وزارت جهاد کشاورزی.

Assen, Y., Woldearegay, M., Haile, A. 2021. An Ethnobotanical Study of Medicinal Plants in Kelala District, South Wollo Zone of Amhara Region, Northeastern Ethiopia. Evidence–Bacsed Complementary and Alternative Medicine, 1:1-10.

Batooli, H., Batooli, Z., Nadi-Ravandi, S. 2023. Bibliometric and subject analysis of articles in the ethnobotanical field of Iranian medicinal plants (1999 – 2022). Journal of Medicinal Plants, 22(87): 57-76.

Chaachouay, N,. Benkhnigue, O., Fadli, M,. Ibaoui, H.El., Zidane, L. 2019. Ethnobotanical and ethnopharmacological studies of medicinal and aromatic plants used in the treatment of metabolic diseases in the Moroccan Rif. journal of Heliyon, 5(10): 1-9.

Emre, G., Doğan, A., Haznedaroglu, M. Z., Senkardes, I., Ulger, M., Satiroglu, A., Emmez, B.C., Tugay, O. 2021. An Ethnobotanical Study of Medicinal Plants in Mersin (Turkey). Original Research, 12: 1-20.

Eskandari Damaneh, N., Sharafatmandrad., M. 2017. Assessing the Effects of Different Incision Techniques on *Ferula assafoetida* Properties. Journal o f Rangeland Science, 7(1): 45-54.

Giday, M., Asfaw, Z., Woldu, Z. 2009. Medicinal plants of the Meinit ethnic group of Ethiopia: an ethnobotanical study. Journal of Ethnopharmacology, 124: 513-521.

Ginko, E., Alajmovic Demirovic, E., Šarić-Kundalić, B. 2023. Ethnobotanical study of

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-25]

[DOI: 10.22034/pec.13.26.169]

traditionally used plants in the municipality of Zavidovići, BiH. Journal of Ethnopharmacology, 2.

Hamilton, L., Roemheld-Hamm, B., Young, D., Jalba, M., Dicicco-Bloom, M. 2008. Complementary and alternative medicine in US family medicine practices: A Pilot Study. Alternative Therapies in Health and Medicine, 14 (3): 7-22.

Hong, L., Gou, Zh., Huang, K., Wei, Sh., Liu, B., Meng, Sh., Long, Ch. 2015. Ethnobotanical study on medicinal plants used by Maonan people in China. Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine, 11: 1-34.

Karimian, V., Vahabi, M.R., Roustakhiz, J., Nodehi, N. 2017. Identification of Some Ecological Factors Affecting on Essential Oil of *Verbascum songaricum* Schrenk Shoots (Case Study: Rangelands of Isfahan and Kohgiluyeh and Buyerahmad Provinces, Iran). Journal of Rangeland Science, 7: 183-194.

Long, Ch., Rong, L. 2004. Ethnobotanical studies on medicinal plants used by the Red-headed Yao People in Jinping, Yunnan Province, China. Journal of Ethnopharmacology, 90 (2-3): 389-395.

Long, T., Hu, R., Cheng, Zh., Xu, Ch., Hu, Q., Liu, Q., Gu, R., Huang, Y., Long, Ch. 2023. Ethnobotanical study on herbal tea drinks in Guangxi, China. Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine, 19 (1): 1-29.

Niang-Diop, F., Dani Dieny, S., Samb, A., Djidiambone Manga, G.E., Papa Sane, A., Badara Sène, M., Sambou, B., Gouiaby, A., Diatha, E.A. 2022. Ethnobotanical study of medicinal plants for treatment of diabetes and hypertension used in cummunities near Fathala Forest, Senegal. Ethnobotany Research and Applications, 23: 1–15.

Polat, R. 2019. Ethnobotanical study on medicinal plants in Bing¨ ol (Turkey). Journal of Herbal Medicine, 16.

Rahman, I.U., Aftab, A., Zafar, I., Farhana, I., Niaz, A., Muzammil, Sh., Sana, U., Rainer, B. 2019. "Historical perspectives of ethnobotany". Clinics in Dermatology, 37 (4): 382-388.

Sargin, S.A., Selvi, S., Büyükcengiz, M. 2015. Ethnomedicinal Plants of Aydıncık District of Mersin, Turkey. Ethnopharmacology, 174: 200–216.

Sargin, S.A., Büyükcengiz, M. 2019. Plants Used in Ethnomedicinal Practices in Gulnar

District of Mersin, Turkey. Herbal Medicine, 15.

Sener, S.O., Coskuncelebi, K., Terzioglu, S., Nalcaoglu, A., Genckaya, T. 2023. A comprehensive ethnobotanical survey of medicinal plants for 80 villages in Trabzon (Türkiye). Turkish Jiurnal of Botany, 47(6): 464-510.

Voeks, R. 2007. Are women reservoirs of traditional plany knowledge? Gender, Ethnobotany and globalization in northeast Brazil. Singapore Journal of Tropical Geography, 28(1): 7-20.

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-25]

[DOI: 10.22034/pec.13.26.169]